

УДК 321.64(477)

ВІЙНА ТА АВТОРИТАРИЗМ: ЗАПИТ НА «СИЛЬНУ РУКУ» В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тарас Семенюк ^{а,*}

^а *Кафедра національної безпеки та політології, Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна*

Анотація

У статті подано аналіз динаміки громадської думки щодо запиту на «сильну руку» в Україні та ймовірність сповзання країни до авторитаризму. Беручи за теоретичну основу гіпотезу про те, що під час суспільно-політичних криз у суспільстві зростають авторитарні настрої, було проведено кореляційний аналіз. З'ясовано, що кризові періоди впливають на те, що українці починають гуртуватися навколо владних інституцій, що призводить до зростання рівня довіри громадян і посилення запиту на «сильну руку». Аналіз чинників, які могли б свідчити про зростання авторитарних настроїв серед населення, також показав, що соціальних підстав для встановлення авторитаризму в Україні немає. Зокрема під час повномасштабного вторгнення пріоритетність свободи над безпекою зросла. Варто зауважити, що ріст збільшився як порівняно з довоєнними показниками, так і за результатами зіставлення показників 2022 року з 2023. Аналогічно зросла і пріоритетність свободи над рівністю. Однак оцінка українців щодо уявлення про їхній вплив на перебіг власного життя дещо знизилась, а також збільшився рівень ксенофобії. Водночас попри відсутність соціальних підстав для встановлення авторитаризму, тенденції з боку влади протилежні. Зокрема в умовах повномасштабної війни збільшився контроль влади над силовими структурами, знизилась суб'єктність парламенту, повнота влади опинилась у руках Офісу президента. Однак інші чинники, які є запобіжниками від скочування України до авторитаризму, лишились незмінними. Тому, хоч дії влади й виглядають загрозливо, однак соціальних підстав для встановлення авторитаризму в Україні немає.

Ключові слова:

авторитаризм, авторитарні настрої, WVS, війна, Україна

*адреса до кореспонденції:
taras.semeniuk@oa.edu.ua

*ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2342-0963>

Історія статті:

Надійшла 21.02.2024

Прийнята 20.06.2024

Зміст цієї роботи може бути використаний на умовах міжнародної ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0). Будь-яке подальше розповсюдження цієї роботи повинно містити покликання на автора(ів) та назву роботи, покликання на журнал та DOI.

Вступ. Війна – це завжди виклик для демократії, оскільки запровадження воєнного стану обмежує низку прав і свобод громадян та наділяє владу значно ширшими повноваженнями. Крім воєнного стану та обмеження прав громадян, російське вторгнення вплинуло на підтримку влади, передовсім президента. Опитування за грудень 2022 року показує, що президенту довіряли 84% громадян, а не довіряли – 5%. У грудні 2023 р. Володимиру Зеленському довіряли 62% громадян, не довіряли – 18%. Помітно, що за рік ці показники знизились, однак вони все ж контрастують із 2021 роком, коли президенту довіряли лише 27% громадян, а не довіряли 50% (КМІС, 2023). Показовим також є той факт, що з усіх представників влади та владних інституцій президент має найвищий рівень довіри. Верховній Раді та Уряду у грудні 2023 року довіряли 15% та 26% громадян відповідно.

Опитування Центру Разумкова за серпень 2022 року показує традиційно досить суперечливі погляди громадян України на демократію та ставлення до сильного лідера. Зокрема, 64% респондентів вважали, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України, тоді як 14% вважали, що за певних обставин автократія може бути кращою, ніж демократія, а ще 13% респондентів вважали, що для них немає значення, яким є тип режиму. Такі показники підтримки демократії найвищі за багато років спостережень: до 2014 року пріоритетність демократії підтримували менше 50%, після Революції гідності цей показник виріс до 54%, але лише після початку великої війни він перевищив 60%. Водночас, поряд із підтримкою демократії, понад 58% респондентів станом на 2022 рік вважали, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії. До повномасштабної війни цей показник не перевищував 55% (Центр Разумкова, 2022).

У липні 2022 року опитування, які провели КМІС та ОПОРА, зафіксували такі ж результати щодо важливості сильного лідера. Як і в опитуванні Центру Разумкова, 58% респондентів відповіли, що для України більш важливим є сильний лідер. Демократичну систему назвали важливішою 27% (КМІС, ОПОРА, 2022: 6). У звіті КМІСу та ОПОРИ також ідеться, що ще більший консенсус помітний щодо втручання президента в діяльність Верховної Ради та уряду: 79% респондентів називали його виправданим для посилення оборони, 16% респондентів вважали, що розподіл повноважень важливо зберігати навіть під час війни. Також 57% респондентів вважають, що на період війни влада має притягати до відповідальності громадян за поширення «шкідливих» для держави поглядів (КМІС, ОПОРА, 2022: 6). Такі результати є дещо парадоксальними, оскільки можна припустити, що вони викликані повномасштабною війною з Росією. Зокрема з відповідей респондентів помітно, що громадяни України виражають підтримку демократичній системі, але високий рівень підтримки президента та консенсус щодо його втручання в діяльність інших гілок влади свідчить про об'єднання навколо особи лідера та бажання швидких змін в обхід демократичних інституцій. Однак, чи можна на основі цих результатів стверджувати про існування запиту на «сильну руку» під час повномасштабної війни з Російською Федерацією?

Своєю чергою зниження рівня свободи також зафіксувала організація Freedom House. Вона зазначає, що повномасштабне російське вторгнення призвело до значного погіршення політичних прав і громадянських свобод. Це пов'язано як загалом із військовим станом, так і з конкретними діями держави, які значно обмежили права та свободи громадян (у липні парламент ухвалив новий трудовий кодекс, який фактично позбавив працівників малих і середніх компаній багатьох правових захистів; також у грудні В.Зеленський підписав суперечливий законопроект, який розширив повноваження уряду щодо регулювання ЗМІ). У звіті *Freedom House* йдеться, що 2023 року Україна отримала 50 зі 100 балів оцінки свободи (*Freedom House, 2023*), зокрема 22 з 40 балів за політичні права, а 28 із 60 – за громадянські свободи. 2022 року (до російського вторгнення) оцінка була 61 зі 100: 26 – за політичні права, 35 – за громадянські свободи (*Freedom House, 2022*).

Проаналізувавши статистичні дані до повномасштабної війни та під час неї, помічаємо суперечливі результати. З одного боку, збільшився рівень підтримки сильного лідера, виник консенсус щодо втручання президента в діяльність Верховної Ради та уряду, збільшився рівень довіри до президента, знизився рівень прав та свобод. З іншого боку, зафіксовано найвищий за період незалежності рівень підтримки демократії та зниження підтримки авторитарної форми правління. З огляду на такі тенденції, виникає низка запитань: яка причина таких амбівалентних орієнтацій українців та чи достатні ці показники, щоб вважати, що в українському суспільстві з початку війни виник запит на «сильну руку»? Окрім цього, наскільки є ймовірним є те, що такий запит призведе до встановлення авторитаризму в Україні?

Мета дослідження: виявити, чи існує в українському суспільстві ймовірність сповзання до авторитаризму в умовах війни.

Завдання дослідження:

1. Виявити чинники, які можуть свідчити про посилення запиту на «сильну руку».
2. Встановити, чи є взаємозв'язок між кризовими періодами в суспільно-політичному житті України та запитом на «сильну руку».
3. Проаналізувати, наскільки змінилися ці показники під час повномасштабної війни з Росією порівняно з минулими роками.

1. Огляд літератури.

Варто зауважити, що дослідження політичного режиму в Україні, можливість встановлення авторитаризму та запит на «сильну руку» поступово привертає увагу українських та західних дослідників.

Зокрема деякі західні дослідники поділяють думку, що громадяни стають сприйнятливими до «авторитарного мислення», коли вони відчувають серйозну загрозу своїй безпеці. Так, американські політологи Марк Дж. Хетерінгтон і Елізабет Сухей досліджували «війну з тероризмом» після терактів 11 вересня та з'ясували, що в ході опитувань у той період в американському суспільстві був зафіксований запит на авторитаризм, спричинений терактами (Hetherington,

Suhay, 2011: 546). Під авторитаризмом автори розуміють не лише тип політичного режиму, а й цінності та орієнтації громадян. Зокрема, це поняття включає конформізм, покору владі та загальноприйнятим нормам, ворожість до інших соціальних груп.

Схожу думку також висловлюють і політологи Стенлі Фельдман та Карен Стеннер. У своїй праці «Уявна загроза та авторитаризм» вони досліджували роль суспільної загрози та її зв'язок із запитом на авторитаризм. Як зазначають дослідники, вони виходять за межі гіпотези про прямий зв'язок між загрозою та авторитаризмом і натомість припускають, що цей зв'язок включає ефекти взаємодії: суспільна загроза активує авторитарні схильності. Цей аналіз не знаходить доказів прямого впливу суспільної загрози, але є вагомими докази взаємодії між авторитарними схильностями та уявною загрозою. Крім цього, показовим є той факт, що запит на авторитаризм активізується, коли виникає відчуття, що політичний чи соціальний порядок перебуває під загрозою (Feldman, Stenner, 1997: 764-768).

До повномасштабної війни з Росією Юрій Мацієвський відзначав, що для авторитаризму в Україні немає соціальних підстав, а запит на «сильну руку» є свідченням патерналістських, а не авторитарних цінностей. Дослідник також відзначає, що в Україні сформувалося щонайменше три групи структурних, інституційних та соціокультурних чинників, які заважають встановленню авторитарного режиму. До них належать: низька легітимність керівництва, низька економічна ефективність, регіональні відмінності, низький репресивний потенціал держави, відносна слабкість «партії влади», фрагментована структура еліт, посилення зв'язків із Заходом, напівпрезидентська форма правління, інституціалізована гібридність режиму, відсутність харизматичного лідера, змішані суспільні орієнтації та досвід трьох хвиль антиавторитарних протестів (Мацієвський, 2020: 43-45).

У своїй статті Олександр Резнік зазначає, що під час повномасштабної війни з Росією громадяни України не сприймають чинні «закони та дискусії», які під час соціальних трансформацій були здебільшого імітаційними, ніж дієвими. Тому віра в «сильних керівників» була радше надією на ефективне управління, ніж прагненням до авторитаризму. Однак О.Резнік зазначає, що існування таких тенденцій, безумовно, свідчить про додатковий механізм підживлення популістських орієнтацій в Україні. А авторитарна свідомість українців, в основі якої лежить прагнення «сильної руки», може спонукати їх відкидати альтернативні точки зору та незгодні думки всупереч критичному мисленню та відкритості. Тому, на думку О.Резніка, цією авторитарною свідомістю часто користуються політики-популісти. Однак дослідник також відзначає, що зростання серед українців під час повномасштабної війни пріоритету громадянських свобод над важливістю матеріального достатку є ефективним запобіжником від сповзання до авторитаризму (Резнік, 2023).

Михайло Алексєєв та Сергій Дембіцький дослідили, що війна може впливати не лише на зростання запити на «сильну руку» чи посилення авторитарних настроїв серед суспільства, а й навпаки – сприяти підтримці демократії (Alexeev,

Dembitskyi, 2024). Автори виявили, що підтримка демократії в Україні зросла після початку війни з Росією 2014 року та після повномасштабного вторгнення 2022 року. Висновки дослідників вказують на те, що підтримка демократії під час війни значною мірою є геосоціальною – виникає внаслідок мобілізації громадянської національної ідентичності, зумовленої помітними геополітичними загрозами. Автори також зазначають, що тип війни має значення: воєнне насильство впливає не лише на соціальний капітал, а також уподобання щодо державного устрою. Крім цього, результати дослідження демонструють, що воєнна мобілізація національної ідентичності може згуртувати підтримку не лише навколо лідерів та інституцій, але й політичних систем, зокрема (у випадку України) демократії.

Підсумовуючи думки дослідників, можна зазначити, що кожен наголошував на тому, що запит на «сильну руку» не обов'язково означає прагнення до встановлення авторитарної форми правління, а Михайло Алексєєв та Сергій Дембіцький навіть відзначили, що війна може сприяти підтримці демократії. Узагальнюючи думки науковців, можна стверджувати, що запит на «сильну руку» скоріше свідчить про патерналістські настрої населення, бажання швидких змін та перекладання відповідальності на посадову особу, конформізм, покору владі та загальноприйнятим нормам, ворожість до інших соціальних груп. Відштовхуючись від цього припущення, варто проаналізувати показники, які виділяють дослідники, щоб перевірити, чи справді запит на «сильну руку» виникає під час кризових моментів, і якщо так, то наскільки він зріс порівняно з показниками до повномасштабної війни.

Водночас дослідники також наголошували, що під час соціальних заворушень та кризових моментів можуть виникати як авторитарні настрої, так і збільшення підтримки демократії. Бачачи такі протилежні відповіді науковців, виникає потреба детальніше дослідити випадок України, щоб перевірити, чи зростають в українському суспільстві під час війни авторитарні настрої, чи навпаки – демократичні.

2. Методи дослідження та дані.

У дослідженні використано метод кореляційного аналізу та кейс-стаді. Метод кореляційного аналізу застосований із метою визначити основні детермінанти, які впливають на підтримку громадянами сильного лідера. Відповідно в цьому методі залежна змінна (Y) – підтримка громадянами сильного керівництва (ствердна відповідь на те, чи згодні Ви, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії), незалежна (X) – довіра до інституцій (президент, уряд, парламент, ЗСУ, поліція), ставлення до демократії, рух країни в правильному напрямку.

Метод кейс-стаді був застосований для аналізу соціальних чинників, які вказують на ймовірність зростання авторитарних настроїв. Також були проаналізовані чинники, які стримують рух України до авторитаризму. Використання цього методу зумовлене тим, що авторитаризм розглядають як одиничну ситуацію.

Для методу кореляційного аналізу були використані дані опитувань Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи», які були зібрані протягом всього періоду незалежності, щодо ставлення громадян до сильних лідерів, ставлення громадян до демократії та авторитаризму, готовності громадян поступитися державі частиною власних прав в обмін на безпеку та добробут; уявлення громадян про роль держави в забезпеченні їхнього добробуту; рейтинг довіри до державних інституцій; уявлення громадян про рух країни в правильному чи неправильному напрямку.

Для методу кейс-стаді були використані дані опитувань останньої хвилі World Values Survey щодо ставлення українців до мігрантів та іноземних працівників, людей іншої національності, людей, які розмовляють іншою мовою, питання щодо пріоритетності свободи та безпеки, свободи та рівності, питання щодо уявлення громадянина про вплив на перебіг свого життя, ставлення до політичної системи із сильним лідером, ставлення до демократії, ставлення до авторитаризму. Також в аналізі були використані дані українських соціологічних служб, зокрема дослідження Центру Разумкова, щодо пріоритетності свободи та безпеки, ставлення до демократії, авторитаризму, сильного керівництва, уявлення про вплив на перебіг свого життя; дані Фонду «Демократичні ініціативи» щодо ставлення до демократії, авторитаризму, сильного керівництва; дані дослідження КМІСу щодо ставлення респондентів до російськомовних громадян України та росіян, які проживають в Україні, сприйняття потреби у виборах президента, довіра до інституцій та військових і політичних діячів; дані дослідження соціологічної групи «Рейтинг» щодо соціального капіталу; індекс демократії Freedom House; дані опитування Info Sapiens щодо сенсу війни з Росією та національної ідеї.

3. Результати дослідження.

3.1. Чому в українському суспільстві існує запит на «сильну руку»? Аналіз авторитарних настроїв після здобуття незалежності

Україна – одна з небагатьох держав колишнього СРСР, яка не скотилася до авторитаризму, як Росія, Білорусь, Казахстан чи Азербайджан, але й водночас не стала повністю демократичною, як країни Балтії. Протягом 33 років незалежності в державі зберігається гібридний тип політичного режиму, який «нахиляється» то в бік авторитаризму, то в бік демократії залежно від особи президента, партій влади, внутрішніх та зовнішніх чинників тощо (Мацієвський, 2016).

Спираючись на проаналізовані праці дослідників, під запитом на «сильну руку» розуміємо мобілізацію населення навколо владних інституцій (довіра до президента, парламенту, уряду, силових інституцій), підтримку сильного лідера, а не демократії, підтримку втручання сильного лідера в діяльність уряду та парламенту, схвалення дій держави та готовність поступитися частиною власних прав та свобод задля безпеки.

Виходячи з гіпотези про те, що запит на «сильну руку» посилюється під час кризових періодів та соціально-політичних потрясінь, зазначені раніше дані

Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи» будуть розглянуті в розрізі різних років у період незалежності. Тому суттєве відхилення показників від норми в певний рік чи роки може слугувати підтвердженням зазначеної гіпотези. Крім цього, за допомогою методу кореляційного аналізу буде перевірено, які показники найбільш впливають на посилення запиту на «сильну руку».

Якщо проаналізувати дані опитувань Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи» щодо ставлення українців до сильних лідерів, то можна помітити, що підтримка їх не є рівномірною. До 2000 року підтримка сильних лідерів не перевищувала 50%, однак у 2000-му різко піднялась до 58,7%. Далі, до 2006 року, підтримка знову знизилася й в зазначений рік дорівнювала 65,7%. Найбільш прихильне ставлення до сильних лідерів було 2009 року, коли таку думку висловлювали 74,9% громадян, далі підтримка має тенденцію до поступового зниження, однак періодично посилюється в 2014 та 2022 роках.

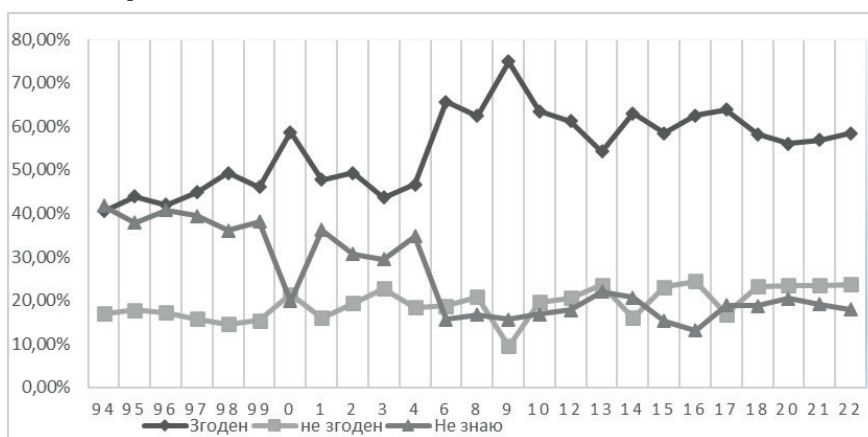

Рис. 1. Динаміка відповідей респондентів на запитання «Чи згодні Ви, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії?»

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи».

Враховуючи дані графіка, можна виділити умовних п'ять «піків», коли підтримка сильних лідерів суттєво відрізнялася від попередніх років: 2000, 2006, 2009, 2014 та 2022 роки. З цього можна зробити припущення, що в зазначені періоди відбулись якісь кардинальні потрясіння, які вплинули на думку респондентів. Однак для підтвердження гіпотези про те, що запит на «сильну руку» посилюється під час кризових періодів, лише цього опитування недостатньо. Інше запитання, яке зазвичай соціологи озвучують разом із питанням про ставлення до сильних лідерів, стосується найбільш бажаної форми правління.

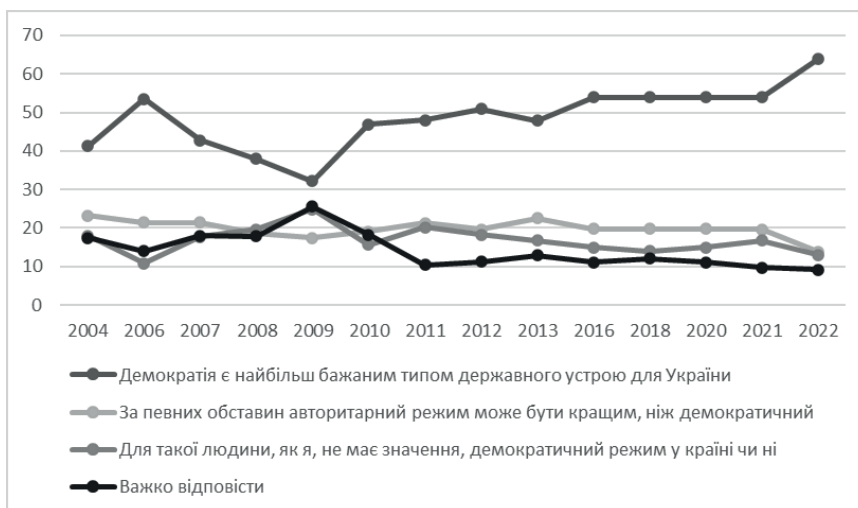

Рис. 2. Динаміка відповідей респондентів на запитання про найбільш бажаний тип державного устрою

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

Якщо ж проаналізувати динаміку відповідей громадян України на запитання щодо найбільш оптимальної форми правління та порівняти їх зі ставленням до сильних лідерів, то помітні досить амбівалентні відповіді. З одного боку, в українців існує стійке уявлення про те, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії, а з іншого, підтримка демократії значно вища за підтримку авторитаризму (зокрема підтримка автократії не перевищує 22,5% в найбільш «піковий» період) і з кожним роком зростає. Ще більш парадоксальним виглядає той факт, що підтримка демократії збільшується разом із підтримкою сильних лідерів. В один із «піків» підтримки сильних керівників – 2006 року – спостерігали одні з найвищих показників підтримки демократії – 53,5%. Також найбільшу підтримку демократії за весь період незалежності спостерігаємо вже під час повномасштабної війни з Росією 2022 року, хоча й цього року також зросла підтримка сильного керівництва. Єдиний збіг між посиленням підтримки сильних лідерів та зменшенням підтримки демократії простежуємо 2009 року. Однак, варто зазначити, що попри зменшення підтримки демократичної системи, підтримка автократії не зростає (вона була такою ж, як і в інші роки). Але в зазначений рік близько 50% респондентів відповіли «важко сказати» та «немає різниці». Дослідники, зокрема Юрій Мацієвський, пояснюють такі результати тим, що запит на сильного лідера є радше виявом «декларативної авторитарності», що пояснюється патерналістськими цінностями українців, поряд із якими існують і демократичні цінності. Ці змішані цінності гальмують рух України в бік авторитаризму, однак так само вони стримують рух до демократії (Мацієвський, 2020: 43-45).

Також Ю. Мацієвський відзначає, що підтримка сильного керівництва може свідчити про невдоволення тим, як функціонує демократія в Україні, особливо розчаруванням роботою основних державних інститутів, які пов'язані з політичною корупцією, відсутністю соціальної справедливості, а також із низькою політичною ефективністю – почуттям безпорадності та переконанням людей у тому, що їхня участь мало що змінить.

Підтвердженням тези про те, що підтримка сильного керівництва є радше виявом патерналістських цінностей українців, є опитування, які провів Фонд «Демократичні ініціативи». В дослідженні респондентів запитували про те, яким чином мають складатися стосунки між державою та громадянином, і протягом усього періоду незалежності було зафіксовано, що значна частина українців підтримує ідею про те, що держава повинна повністю відповідати за забезпечення кожного індивіда всім необхідним (таку думку поділяли від 37,6% до 68,2% громадян). Навіть попри те, що починаючи з 2013 року серед громадян України збільшується кількість тих, хто вважає, що держава повинна забезпечувати людям однакові «правила гри» (в цей період таких було 50,9%), а далі самі ж індивіди відповідають за те, як ці шанси використають, все ж залишається значна кількість громадян, які підтримують ідею державного забезпечення (з 2013 року найбільша підтримка була 2018 року – 44,1%). Крім цього, вже під час повномасштабної війни з Росією 2022 року кількість тих, хто вважає, що держава повинна відповідати за забезпечення людей усім необхідним, знову збільшується: 40,3% у 2022 проти 37,7% у 2021 р.

Рис. 3. Динаміка відповідей респондентів на запитання про те, яким чином мають складатися відносини між державою та індивідом

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

Окрім патерналізму, суть «авторитарних тенденцій» серед українців може пояснити також схильність поступитися державі в обмін на власний добробут.

Традиційно поруч з ідеєю про те, що тільки держава повинна відповідати за забезпечення кожного індивіда всім необхідним, від 22,8% до 32,7% громадян України (залежно від конкретного року) готові поступитися частиною прав державі в обмін на добробут. Протягом усіх років незалежності зберігався певний баланс між тими, хто готовий поступитися правами в обмін на добробут, хто готовий терпіти негаразди в обмін на дотримання прав та свобод, та тими, хто не визначився. Крім цього, та чи та відповідь критично не переважала іншу. Однак вже під час повномасштабної війни спостерігається і збільшення тих, хто готовий терпіти матеріальні труднощі в обмін на дотримання прав, і тих, хто готовий поступитися державі частиною прав в обмін на добробут.

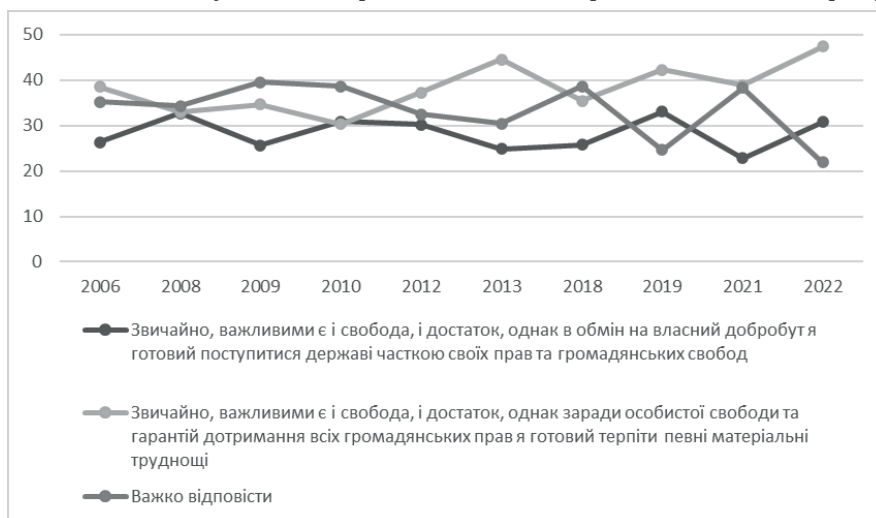

Рис. 4. Динаміка відповідей респондентів на запитання про те, чи готові вони поступитися державі частиною прав та свобод в обмін на добробут

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

Проаналізувавши ставлення громадян України до сильного керівництва, ставлення до демократії та авторитаризму, ставлення до ідеї обмеження прав та громадянських свобод в обмін на добробут, втручання держави в забезпечення громадян, помітно, що лише один із цих показників може свідчити про те, що запит на «сильну руку» посилюється під час кризових періодів. Крім цього, лише по динаміці ставлення громадян до сильних лідерів можна виділити певні періоди, в які відбулися кризи чи суспільні потрясіння та які вплинули на ставлення респондентів. Решта ж показників суттєво не відрізняється в ці періоди й іде врозріз із «піками» підтримки сильних лідерів. Також у «піки» підтримки сильного лідерства (2000, 2006, 2009, 2014, 2022) не спостерігаємо посилення підтримки авторитарної форми правління. Однак все ж на виділені роки справді припадають певні кардинальні зміни та соціально-політичні кризи. Зокрема, 2000 року відбувся «касетний скандал» та розпочалися акції

протесту «Україна без Кучми». 2006 року, за президентства Віктора Ющенка, в парламенті довгий час не могли сформувати коаліцію, також цього року розпочинається «газова війна» з Росією. 2009 року тривала «друга газова війна» з Росією, а в Україні посилюється економічна криза. Також цього року Юлія Тимошенко та Віктор Янукович планували провести конституційну реформу, яку тодішній президент В.Ющенко розцінював як спробу державного перевороту. 2014 року Україна оговтується після Революції гідності, а Росія анексує Крим та розпочинає війну на Донбасі. 2022 року розпочнеться повномасштабна війна з Росією.

Виходячи з того, що лише підтримка сильного керівництва посилюється під час кризових періодів, решта ж показників суттєво не відхиляються, що дозволяє зробити припущення, що на настрої українців впливає їхнє ставлення до осіб та інституцій. Для перевірки цієї гіпотези був проведений кореляційний аналіз, де залежна змінна (Y) – підтримка громадянами сильного керівництва (ствердна відповідь на те, чи згодні Ви, що кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії?), незалежна (X) – довіра до інституцій.

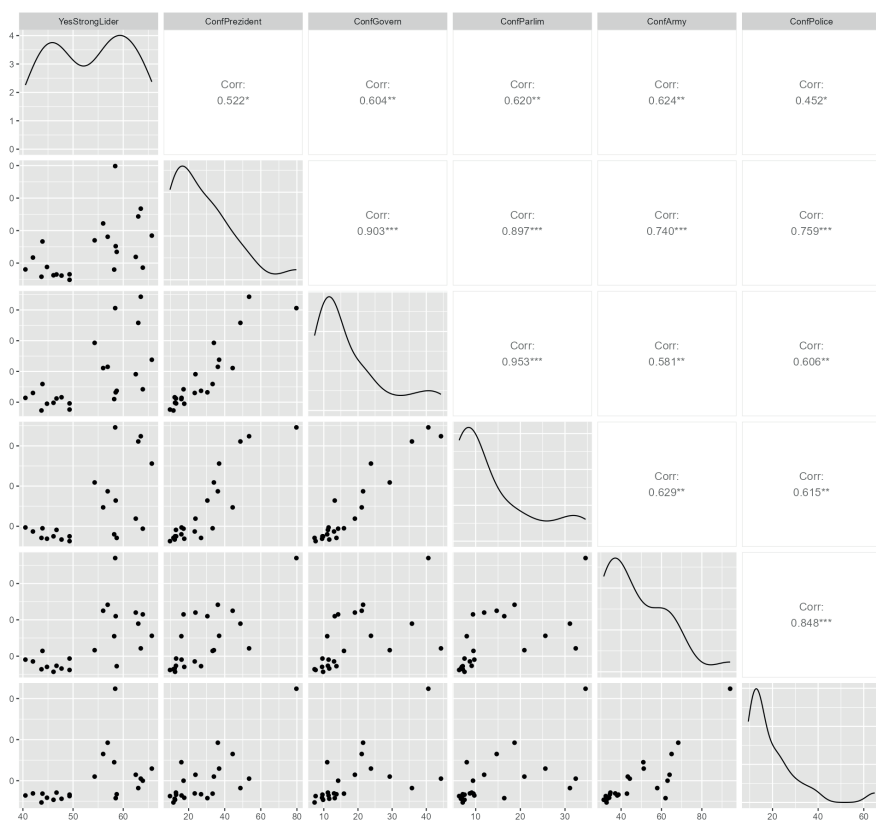

Рис. 5. Кореляція між підтримкою сильного керівництва та ставленням до демократії, довірою до інституцій, уявленням про рух країни в правильному напрямку

Виходячи з отриманих результатів, можна стверджувати, що довіра до президента, уряду, Верховної Ради України, Збройних сил впливає на підтримку сильного лідерства.

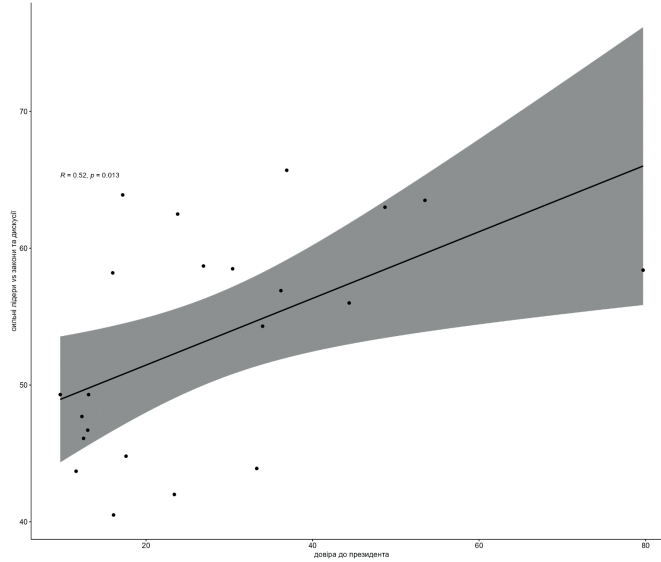

Рис. 6. Кореляція між зростанням рівня довіри до президента та збільшенням підтримки сильного керівництва

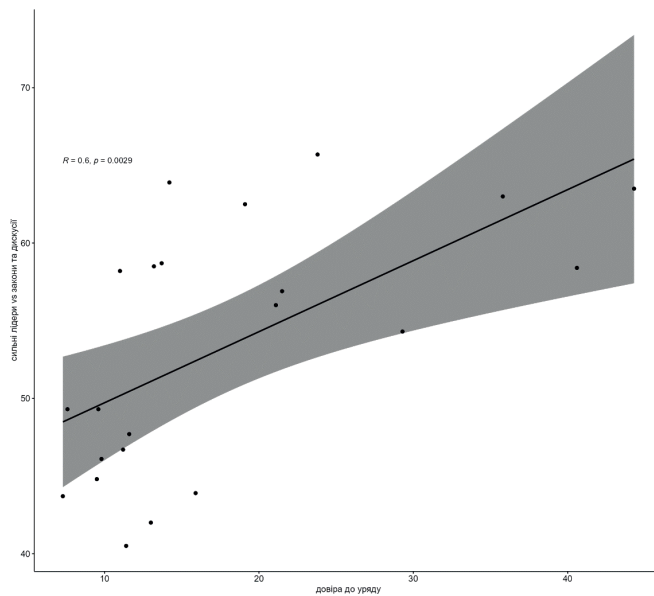

Рис. 7. Кореляція між зростанням рівня довіри до уряду та збільшенням підтримки сильного керівництва

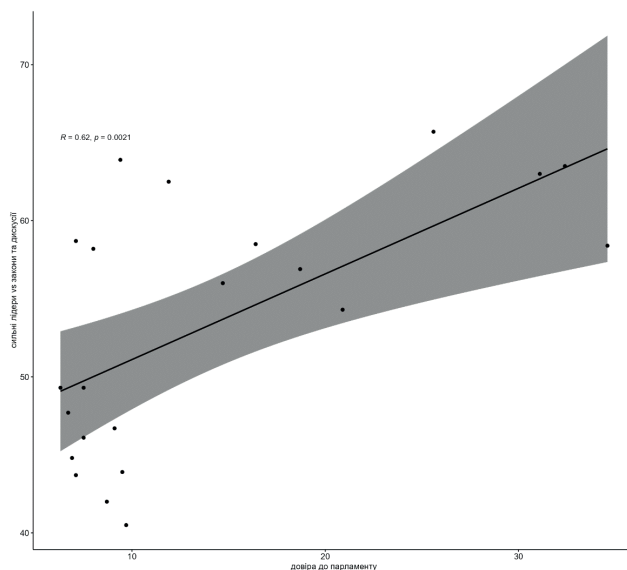

Рис. 8. Кореляція між зростанням рівня довіри до парламенту та збільшенням підтримки сильного керівництва

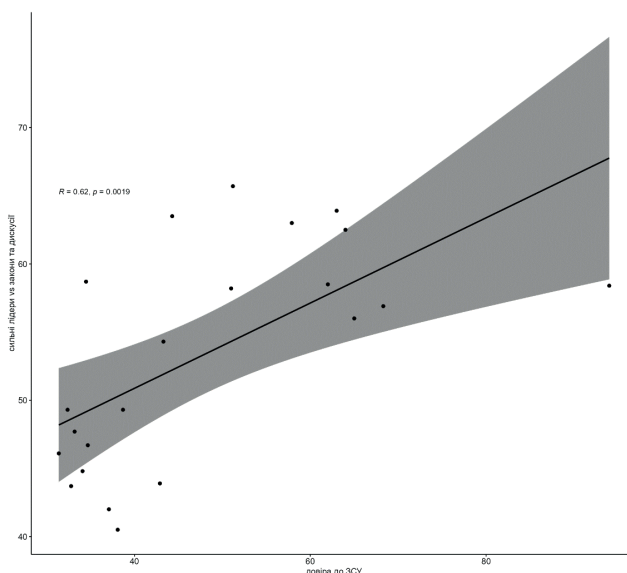

Рис. 9. Кореляція між зростанням рівня довіри до Збройних сил України та збільшенням підтримки сильного керівництва

Зв'язок між довірою до поліції та посиленням підтримки сильного лідера хоча й трохи нижчий, ніж у зазначених інституцій, однак також існує та не виходить за межі аналізу

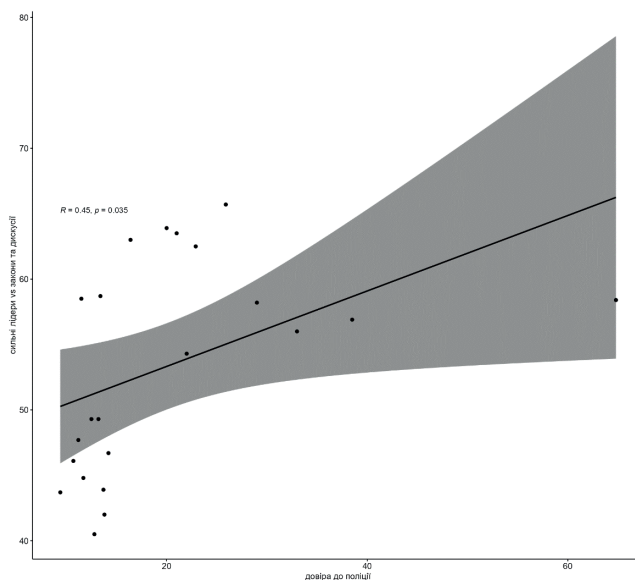

Рис. 10. Кореляція між зростанням рівня довіри до поліції та збільшенням підтримки сильного керівництва

Також щоб перевірити гіпотезу про те, чи справді саме довіра до осіб та інституцій впливає на підтримку сильного лідерства, був проведений кореляційний аналіз між ставленням до демократії як найкращої форми правління (X) та підтримкою сильних лідерів (Y). У цьому випадку помітний досить слабкий та обернений зв'язок.

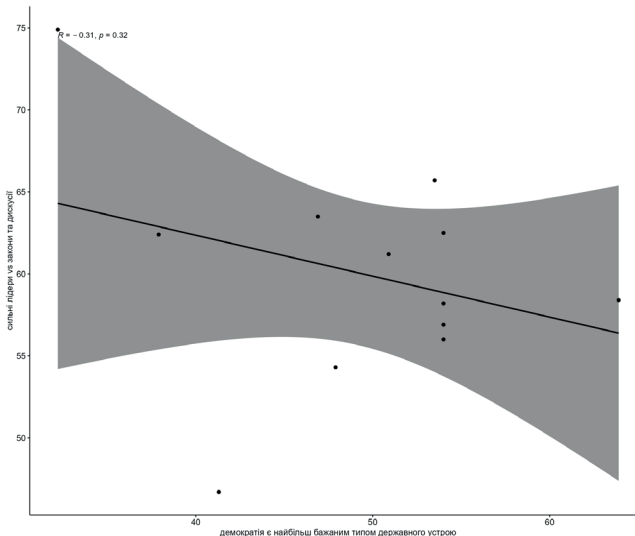

Рис. 11. Кореляція між зростанням довіри до сильного керівництва та зменшенням підтримки демократії як найкращої форми правління

З графіка стає зрозумілим, що зі збільшенням підтримки сильного лідера ставлення до демократії як найкращої форми правління зменшується. Однак цей зв'язок не є значущим, на відміну від попереднього аналізу між довірою до інституцій та ставленням до сильного лідерства.

Також на збільшення підтримки сильного лідерства не впливає те, у якому напрямку рухаються справи в країні. Як і у випадку зі ставленням до демократії як найкращої форми правління, помітний обернений зв'язок: якщо громадяни вважають, що справи в країні рухаються в правильному напрямку, то зростає підтримка сильного лідера. Однак, як і в попередньому аналізі, цей зв'язок є слабким та незначним.

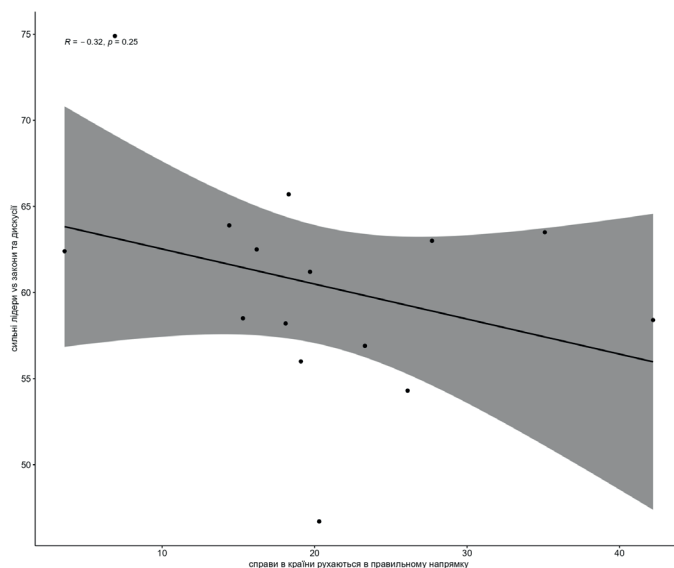

Рис. 12. Кореляція між зростанням рівня підтримки сильного керівництва та уявленням про те, в якому напрямку рухаються справи в країні

Проаналізувавши показники, які могли свідчити про те, що запит на «сильну руку» посилюється під час кризових періодів та соціально-політичних потрясінь, маємо такі результати:

1. Лише один із проаналізованих показників (відповідь респондентів на запитання про те, чи кілька сильних лідерів можуть зробити для країни більше, ніж усі закони та дискусії) суттєво зростає у різні періоди незалежності.

2. Решта показників (ставлення до демократії та авторитаризму, готовність поступитися державі частиною власних прав в обмін на добробут, ідея щодо забезпечення державою індивіда усім необхідним) суттєво не зростали чи зменшувались протягом незалежності.

3. Попри зростання в різні роки підтримки сильного керівництва, підтримка авторитаризму в ці періоди не збільшувалась.

Провівши кореляційний аналіз, було виявлено, що зі зростанням довіри до інституцій (президент, уряд, парламент, ЗСУ, поліція) зростає й підтримка

сильного лідерства. Зв'язку ж між ставлення до демократії, рухом країни у правильному напрямку та зростанням підтримки сильного лідерства не було виявлено. На основі цього аналізу можна стверджувати, що в громадян України справді зростає запит на «сильну руку» під час кризових періодів. Зокрема в роки, коли був «під» підтримки сильного керівництва, був «касетний скандал» та акції протесту «Україна без Кучми» (2000), «газова війна» з Росією та парламентська криза (2006), «друга газова війна» з Росією, економічна криза та невдала конституційна реформа Тимошенко і Януковича (2009), анексія Росією Криму та війна на Донбасі (2014), повномасштабна війна з Росією (2022). Однак те, що немає зв'язку між збільшенням підтримки сильного керівництва та менш прихильним ставленням до демократії, але є кореляція між довірою до інституцій та підтримкою сильного керівництва, може говорити про персоніфіковане бачення українцями політики. Таке персоніфіковане бачення також може пояснити й те, чому підтримка авторитаризму та патерналізму не зростає в кризові періоди. Крім цього, якщо відштовхуватись від пояснень дослідників, зростання довіри до інституцій влади та підтримка сильного керівництва може свідчити про активацію авторитарних схильностей, викликаних війною. Що важливо, пишучи про авторитаризм та авторитарні схильності, дослідники (зокрема Хетерінгтон і Сухей) мали на увазі не тип політичного режиму, а цінності та орієнтації громадян. Тож зростання підтримки сильного керівництва та довіра до інституцій влади у кризові періоди виглядає цілком логічною і не виходить за межі аналізу.

3.2. Аналіз соціальних чинників, які вказують на ймовірність зростання авторитарних настроїв

Як було визначено раніше, запит на «сильну руку» в українському суспільстві зростає під час кризових періодів. Зокрема було підтверджено, що під час соціально-політичних потрясінь громадяни гуртуються навколо державних інституцій і через це зростає й підтримка сильного лідерства. Однак попри зростання в кризові періоди підтримки сильного керівництва, запит на авторитаризм не зростає, а в деяких роках (наприклад, 2022 р.) поруч із підтримкою сильних лідерів зростає рівень підтримки демократії. Крім цього, варто розуміти, що авторитаризм можна розглядати і як тип політичного режиму, і як набір певних цінностей та орієнтацій громадян. Тож окрім запиту на «сильну руку», варто проаналізувати й інші показники, щоб з'ясувати, чи в умовах війни в українському суспільстві існує ймовірність сповзання до авторитаризму.

Для характеристики поняття «авторитаризм» буде використано визначення політологів Рональда Інглахарта та Піппа Норріс. Дослідники визначають авторитаризм як набір цінностей, що віддають перевагу колективній безпеці групи за рахунок індивідуальної автономії. Вони наголошують, що страх стиmuлює громадян до пошуку колективної безпеки, навіть якщо для цього доведеться пожертвувати особистими свободами (Norris, Inglehart, 2018: 7-10). Крім цього, це визначення авторитаризму містить три важливі компоненти:

- 1) наголос на важливості безпеки від ризиків, нестабільності та безладу;
- 2) домінування традиційних цінностей і захисту звичного життя групи;
- 3) покірність сильним лідерам, які захищають групу та її звичаї.

Для визначення соціальних чинників, які вказують на ймовірність зростання авторитарних настроїв серед населення України, ці три компоненти будуть порівняні з відповідними опитуваннями World Values Survey. Зокрема якщо відповідне запитання ставили респондентам протягом декількох років, то до уваги будуть узяті всі хвили, в які входила Україна (1996, 1999, 2006, 2008, 2011, 2020 роки). Однак оскільки під час повномасштабної війни Україна не входила до нової хвилі досліджень World Values Survey, то дані в період із 2022 по 2024 рік будуть використанні з досліджень українських соціологічних служб. Питання ж для порівняння з першим компонентом (наголос на важливості безпеки від ризиків, нестабільності та безладу) будуть стосуватися ставлення до мігрантів та іноземних працівників, людей іншої національності та людей, які розмовляють іншою мовою. Порівняння з другим компонентом (домінування традиційних цінностей і захисту звичного життя групи): питання щодо пріоритетності свободи та безпеки, свободи та рівності. Порівняння з третім компонентом (покірність сильним лідерам, які захищають групу та її звичаї): питання щодо уявлення громадянина про вплив на перебіг свого життя, ставлення до політичної системи із сильним лідером, ставлення до демократії, ставлення до авторитаризму.

Під час останньої хвилі Світового дослідження цінностей, до якої входила Україна, помітне зростання небажання українців жити по сусідству з іммігрантами та іноземними працівниками. Так, 2020 року 27,1% українців не бажали жити по сусідству з мігрантами. 2006 та 2011 року таких було 19%. Окрім цього, 2020 р. зросла кількість громадян України, які не бажать жити з людьми, які розмовляють іншою мовою. Таких 2020 року було 25,9%, 2011 – 12%, 2006 – 10%. Водночас зросла і кількість українців, які не бажать жити по сусідству з людьми іншої національності. Якщо 2006 і 2011 років таких було 12% та 17% відповідно, то 2020 року ця кількість зросла до 24,8%. Окрім цього, 2020 року серед українців знизився рівень довіри до людей іншої національності. Якщо 2011 року їм довіряли 52,4%, то 2020 – 49,6% (World Values Survey, 2020: 18-39).

У період повномасштабної війни важко простежити зміни всіх перелічених показників, оскільки відповідні дослідження або не проводили, або формулювання питань відрізняється WVS. Однак якщо взяти до уваги дослідження КМІСу за 2023 рік, де респондентів запитували про їхнє ставлення до російськомовних громадян України та порівняти з відповідним питанням WVS (небажання жити по сусідству з людьми, які розмовляють іншою мовою), то тут помітне цілком нормальне ставлення. Індекс соціальної дистанції 3,83, що нижче середньої, готові допустити їх у своє оточення 43%, стільки ж погоджуються, що вони мають жити в Україні (разом 86%). Ксенофобне ставлення до них мають 14%. Щодо ставлення до громадян України, які є росіянами

за національністю (порівняння з питанням WVS про небажання жити поруч із людьми іншої національності), то індекс соціальної дистанції досить високий – 4,71. Готові допустити їх у своє оточення лише 29%, а 35% погоджуються, що вони мають жити в Україні (разом 64%). Ксенофобне ставлення до них мають 36% (КМІС, 2023). Порівняно з 2020 роком під час повномасштабної війни з Росією серед українців також знизився рівень довіри до людей іншої національності. Згідно з даними опитувань соціологічної групи «Рейтинг», 2023 року 34% українців відповіли, що людям іншої національності можна довіряти (Рейтинг, 2023: 15).

В питанні пріоритетності свободи та безпеки 2020 року 65,9% українців вважають більш важливою останню. Пріоритет же свободі віддає 29,5% громадян України. За необхідності вибрати, що є важливішим – свобода або рівність, дві третини опитаних українців обирають свободу (63,7%), рівність обрали 27,6% респондентів (World Values Survey, 2020: 113-114).

Під час повномасштабної війни пріоритетність свободи над безпекою зростає. Так, 2022 року 55,8% респондентів ставлять пріоритет безпеки вище над свободою, а 43,6% – навпаки – свободи над безпекою. 2023 року пріоритет безпеки над свободою ставлять 54,5% громадян, свободи над безпекою – 44,1% (Центр Разумкова, 2023). За необхідності вибирати, що є важливішим – свобода чи рівність, 75% опитаних 2023 року обрали свободу (2022 р. таких було 71%).

Що стосується уявлення громадянина про вплив на перебіг свого життя, то 2020 року 45,7% опитаних українців заявили, що впливають на перебіг свого життя, не впливають – 18,8%. Цей показник збільшився порівняно з 1996 роком, коли про це заявляла третина (32% не впливають, 27% впливають) респондентів. Протягом наступних 10 років ситуація дещо покращувалася та 2006 року кількість тих, хто вважав, що ніяк не впливає на своє життя, була найнижчою за останні 24 роки – 17%. Частка тих, хто вважав, що незалежність у виборі та визначенні власного життєвого шляху, була найвищою 2006 та 2011 років – 55% та 52% відповідно. Середній показник 2020 року за 10-бальною шкалою був 6,2 (World Values Survey, 2020: 41-52).

Під час повномасштабної війни оцінка українців щодо уявлення про вплив на перебіг свого життя дещо знизилась. Якщо 2020 року за 10-бальною шкалою вона була 6,2, то 2022 року ця оцінка знизилась до 5,8. Однак 2023 року зросла до 6,0 (Центр Разумкова, 2023).

Оцінка ж різних політичних систем в Україні змінилася з 2011 до 2020 року. Демократична політична система має першість за оцінками «дуже добра/добра» для управління Україною, однак її підтримка знизилась із 85,3% 2011 року до 81,9% 2020. На другому місці за популярністю політична система з сильним лідером, якого не обмежують ні уряд, ні вибори; таку систему підтримує 67,9% опитаних громадян України, однак це менше, ніж 2011 року (71,3%). Хоча у WVS не було запитання щодо авторитарної форми правління, однак якщо поглянути на дані опитувань українських соціологів, то підтримка

автократії протягом всього періоду незалежності України не перевищувала 23,2%. Крім цього, згідно з даними опитування Фонду «Демократичні ініціативи», починаючи з 2013 року підтримка авторитаризму поступово знижується. Якщо 2013 року авторитаризм за певних обставин вважали кращим ніж демократію 22,5% громадян, то 2021 року таких було 19,6% (див. рис. 2.).

За даними опитувань українських соціологів, що проводили 2022 року, частка тих, хто підтримує демократію як найкращу форму правління, була на рівні 64-68%, а частка тих, хто підтримував авторитарну форму правління, – 13,8-11,5% (за даними Фонду «Демократичні ініціативи», 2022 року 64% підтримували демократію як найкращу форму правління, 13,8% – авторитаризм. За даними Центру Разумкова, демократію підтримували 68%, авторитаризм – 11,5%). У травні 2023 р., за даними Центру Разумкова, частка прихильників демократичного режиму зросла ще більше – до 73%, а частка прихильників авторитаризму зменшилася до 9,5%. Також під час повномасштабної війни зросла і сумарна підтримка демократії. 2023 року 93% громадян вважали її найкращою формою правління (Центр Разумкова, 2023).

Якщо ж порівнювати дані WVS із результатами опитувань Центру Разумкова, то рівень підтримки сильного керівництва також знизився. 2020 року таку систему вважали «дуже хорошою» та «швидше хорошою» 67,9% громадян України, а 2022 – 67,7%, 2023 – 62,2%. Однак, якщо брати до уваги дані в динаміці лише від Фонду «Демократичні ініціативи», то рівень підтримки сильного керівництва навпаки зріс під час повномасштабної війни – 58,4% 2022 року проти 56,9% 2021 року (див. рис. 1.).

Проаналізувавши соціальні чинники, які вказують на ймовірність зростання авторитарних настроїв, маємо такі результати:

1. З 2006 року, коли українців уперше запитували про небажання жити поруч із людьми певної категорії, помітне зростання небажання жити по сусідству з іммігрантами та іноземними працівниками (27,1% 2020 р.), з людьми, які розмовляють іншою мовою (25,9% 2020 р.), з людьми іншої національності (24,8% 2020 р.). Окрім цього, 2020 року серед українців знизився рівень довіри до людей іншої національності. Якщо 2011 року їм довіряли 52,4%, то 2020 – 49,6%. Відповідних опитувань, які стосувались небажання жити по сусідству з мігрантами та іноземними працівниками, під час повномасштабної війни не було знайдено. Однак якщо взяти до уваги опитування, де респондентів запитували про їхнє ставлення до російськомовних українців (питання WVS про небажання жити по сусідству з людьми, які розмовляють іншою мовою) та росіян, які живуть в Україні (питання WVS про небажання жити поруч із людьми іншої національності), то маємо протилежні результати. Якщо 2020 року 25,9% респондентів не бажали жити по сусідству з людьми, які розмовляють іншою мовою, то 2023 року ксенофобне ставлення до них мають 14%. При цьому рівень соціальної дистанції нижче середнього. Однак якщо 2020 року 24,8% українців не бажали жити по сусідству з людьми іншої національності, то 2023 року ксенофобне ставлення до росіян, які живуть в Україні, був на рівні 36%,

а рівень соціальної дистанції високий. Водночас зріс і рівень недовіри до людей іншої національності. Якщо 2020 року цій категорії населення довіряли 49,6% респондентів, то 2023 – 34%.

2. Під час повномасштабної війни пріоритетність свободи над безпекою зросла. Варто зауважити, що ріст збільшився як порівняно з довоєнними показниками, так і за результатами зіставлення показників 2022 року з 2023. Аналогічно зросла і пріоритетність свободи над рівністю.

3. Під час повномасштабної війни оцінка українців щодо уявлення про вплив на перебіг свого життя дещо знизилась. Якщо 2020 року за 10-бальною шкалою вона була 6,2, то 2022 року ця оцінка знизилась до 5,8. Однак 2023 року збільшилася до 6,0. Водночас під час повномасштабної війни зросла і сумарна підтримка демократії, а підтримка авторитаризму знизилась. Якщо 2020 року демократію вважали найкращою формою правління 81,9% респондентів, то 2023 – 93%. Рівень підтримки авторитаризму знизився з 19,6% 2021 року до 9,5%. Якщо порівнювати дані Світового дослідження цінностей із даними Центру Разумкова, то рівень підтримки сильного керівництва під час повномасштабної війни скоротився. Однак якщо брати до уваги дані в динаміці лише від Фонду «Демократичні ініціативи», то рівень підтримки сильного керівництва навпаки зріс.

Відштовхуючись від цих результатів, можна стверджувати, що авторитарні настрої не лише не зросли під час повномасштабної війни, а й у деяких аспектах знизились. Водночас попри підтримку демократії, серед українців помітний ріст ксенофобії стосовно людей іншої національності та росіян, які живуть в Україні. Однак таке ставлення може бути викликане війною та в цілому погіршенням ставлення до Росії, а не проявом авторитарних настроїв. Що важливо, рівень ксенофобії щодо російськомовних в умовах війни знизився порівняно з довоєнними показниками.

3.3. Аналіз соціальних чинників, які стримують рух України до авторитаризму

Науковці, які досліджують політичний режим України та ймовірність руху країни до авторитаризму, зазначають, що в українському суспільстві існує ряд запобіжників, які стримують скочування до автократії. Юрій Мацієвський, зокрема, стверджує, що загроза авторитаризму перебільшена, а жоден із сучасних різновидів авторитаризму в постмайданній Україні неможливий (Мацієвський, 2020: 43-45). Дослідник зазначає, що в Україні сформувалися щонайменше три групи чинників, які стоять на заваді авторитаризму: структурні, інституційні, соціокультурні. Однак варто розуміти, що війна значно впливає на настрої та емоції громадян, а запровадження воєнного стану значно розширює владні повноваження. Тому важливо дослідити, чи є ці чинники, які виділяє Ю.Мацієвський, значущими в час повномасштабної війни.

До структурних, тобто тих, що вкорінені в суспільстві та політичній системі, дослідник відносить: низьку легітимність керівництва, поганий стан

економіки, регіональні відмінності, низький репресивний потенціал держави, фрагментовану структуру еліт, відносну слабкість «партії влади», зростання зв'язків із Заходом. До інституційних належать напівпрезидентська форма правління та усталений гібридний режим, а до соціокультурних – відсутність харизматичних лідерів, об'єднавчої ідеології, а також досвід трьох хвиль анти-авторитарних протестів в Україні (1990, 2004, 2014 років). Ці чинники будуть порівняні з результатами соціологічних досліджень, а також із діями держави в період повномасштабної війни. Однак важливо зазначити, що в аналізі не буде розглянуто стан економіки та зв'язки з Заходом. Оскільки, з одного боку, очевидно, що в час війни економіка буде перебувати в поганому стані через збільшення військових витрат і через безпосередню загрозу знищення з боку РФ, а, з іншого боку, важко прослідкувати, наскільки в умовах війни вона може бути запобіжником від скоочування до авторитаризму. Зростання зв'язків із Заходом під час повномасштабної війни також виглядає цілком логічним та очевидним, однак, як і у випадку з економікою, важко прослідкувати, наскільки цей чинник може бути запобіжником у період війни.

Як було зазначено раніше, у період соціально-політичних криз в українських громадян зростає підтримка владних інституцій. Однак так само українці й швидко розчаровуються в інституціях, що виражається в недовірі та втраті легітимності влади. Крім цього, в українців традиційно низька довіра до уряду та Верховної Ради й навіть у кризові періоди (зокрема й під час повномасштабної війни з РФ) рейтинг недовіри вищий ніж рейтинг довіри (див. рис. 13. та 14).

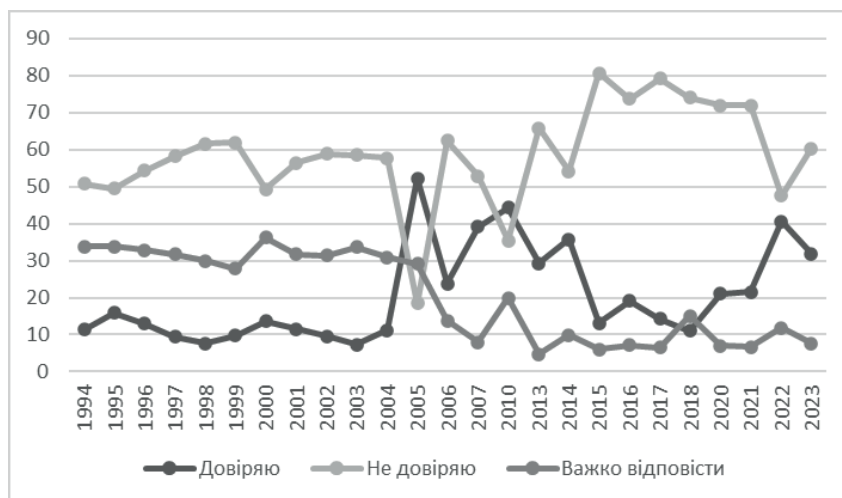

Рис. 13. Рейтинг довіри до уряду з 1994 року

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

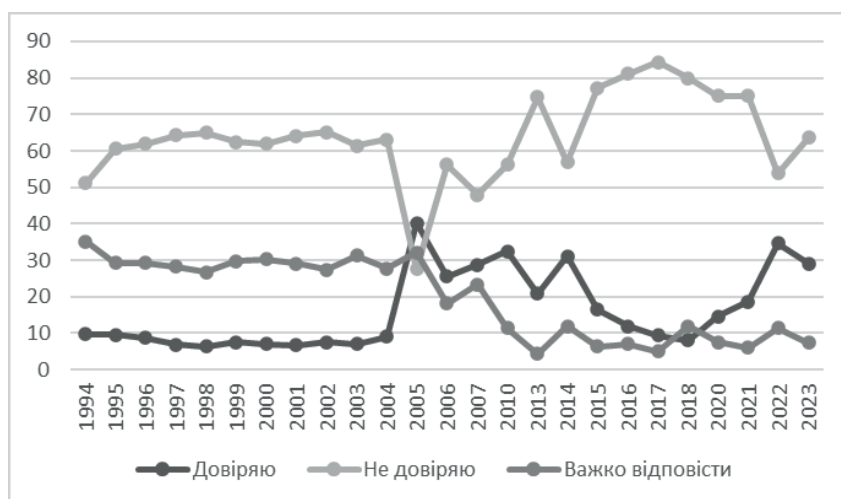

Рис. 14. Рейтинг довіри до Верховної Ради з 1994 року

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

На відміну від уряду та парламенту, у Президента України зазвичай значно вищий рейтинг, і в кризові періоди рейтинг довіри перевищує рейтинг недовіри. Однак все ж до повномасштабної війни «підтримки» президента (коли оцінка «довіряю» перевищує «не довіряю») зберігався лише протягом одного року (див. рис. 15.). У період же 2022–2023 рр. у Володимира Зеленського зберігається підтримка в понад 70% (79,7% 2022 р., 71,7% 2023 р.). Згідно з даними опитувань КМІСу, в лютому 2024 року довіра президенту становила 64%. Помітно, що з часом рівень довіри знижується, однак і надалі залишається високим. Окрім цього, в період повномасштабної війни вперше за історію України рейтинг президента не впав протягом одного року, а залишається стабільним протягом декількох років.

Окрім високого рейтингу довіри до президента протягом двох років повномасштабної війни, про його легітимність говорить також консенсус серед громадян щодо відсутності потреби у виборах президента під час війни. Переважна більшість українців (69%) зазначила, що В.Зеленський має працювати на посаді президента до кінця воєнного стану. Лише 15% вважають, що варто провести вибори. Також є 10%, які підтримали варіант, згідно з яким у травні 2024 року В.Зеленський повинен скласти свої повноваження і до обрання нового президента його повноваження має виконувати Голова Верховної Ради (КМІС, 2024).

Говорячи про регіональні відмінності, Ю. Мацієвський стверджує, що автократи мають значні труднощі з консолідацією влади в регіонально і культурно розділених суспільствах (Мацієвський, 2020: 52-55). Він зазначає, що Віктор Янукович став президентом завдяки переважній підтримці виборців

південно-східних областей, але на Заході та в Центрі країни він зіткнувся з серйозною опозицією.

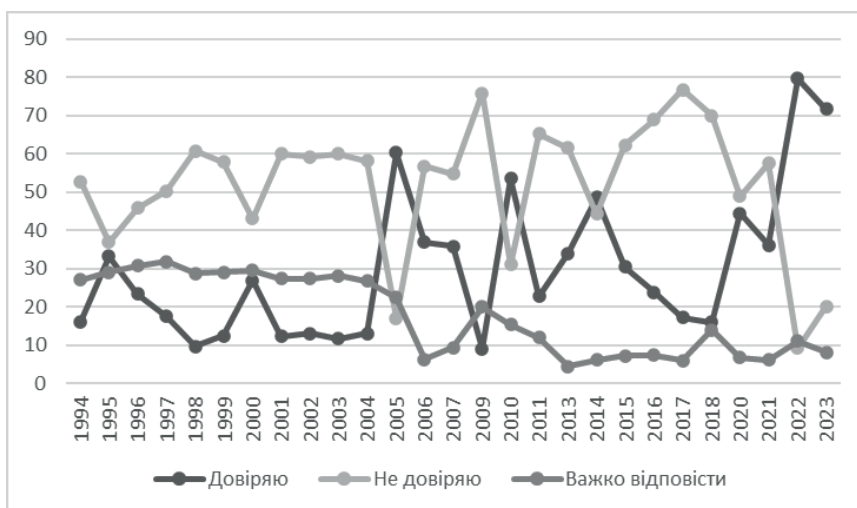

Рис. 15. Рейтинг довіри до президента з 1994 року

Джерело: склав автор на основі даних опитувань Фонду «Демократичні ініціативи».

На думку дослідника, регіональні та ідеологічні поділи перешкоджають формуванню об'єднаної еліти – важливого чинника консолідації будь-якого режиму. Крім цього, Ю. Мацієвський зазначає, що фрагментація еліт зберігається й після Революції 2014 року, а головні лінії поділу проходять між реформаторами та антиреформаторами в парламенті, а також між олігархами при владі та олігархами в опозиції, які лише міняються місцями. Схожу думку поділяє й Олександр Резнік. За словами дослідника, станом на 2017 рік найбільше тих, хто погоджується з авторитарним врядуванням, спостерігається серед мешканців західного регіону, найменше – серед мешканців Півдня. Відповідно між цими регіонами зберігається суттєва поляризація в кількості тих, хто не погоджується з авторитарним врядуванням (Резнік, 2017: 1-6). О.Резнік також зауважує, що після перемоги на президентських виборах Януковича тенденція була зворотною, коли більше «авторитаристів» було на Півдні і Сході, ніж на Заході і в Центрі. На думку дослідника, тут ідеться про соціально-психологічне явище, коли прихильники електорального переможця прагнуть посилення влади, а прихильники опозиційних сил – послаблення.

Попри запровадження воєнного стану та розширення повноважень центральної влади, роль регіонів, згідно зі звітом Національного інституту стратегічних досліджень, залишиться значущою (Павленко, 2022). Експерти зазначають, що в умовах кризи загальнонаціональних парламентських політичних партій завжди наявне посилення регіональних партійних проєктів. Але головним є той факт, що наразі відбувається переміщення громадської та політичної активності із центру в області. Показовими також є дані КМІСу,

де за жовтень 2023 року рівень підтримки місцевої влади залишався стабільним протягом одного року (і 2023, і 2022) – 50% (КМІС, 2023). Водночас, попри стабільний рівень довіри до місцевої влади, рейтинги довіри до уряду та Верховної Ради, згідно з результатами опитувань КМІСу, за рік знизились із 74% до 39% та з 58% до 21% відповідно.

Підтримка сильних лідерів як до повномасштабної війни, так і під час відрізненняється залежно від макрорегіону. Так, у серпні 2022 року найбільше підтримували сильних лідерів у Центрі – 64,8%, найменше на Півдні та Сході – 48,5% й 50% відповідно, на Заході ідею сильного керівництва поділяли 58,4% респондентів (Демократичні ініціативи, 2022). Крім цього, попри найбільшу підтримку ідеї сильного керівництва, на Заході та в Центрі показники підтримки демократії як найбільш бажаної форми правління також є найвищими – 65,7% та 68,3% відповідно. На Півдні та Сході 56,7% та 56,3% громадян схвалюють думку про те, що демократія є найкращою формою правління. Ще більш парадоксальною виглядає ситуація, коли суттєва частина жителів Заходу, де не відбуваються бойові дії, готові поступитися державі частиною прав та свобод в обмін на безпеку – 50,6%. Найменше ж громадян, які готові поступитися державі правами в обмін на безпеку, на Півдні – 23,4%, у Центрі та на Сході 35,2%, 38,5% відповідно.

Що стосується впливу олігархів, то, як зазначає *The New York Times*, їхній економічний та політичний вплив під час повномасштабної війни з РФ зменшився (Meheut, 2024). Якщо до повномасштабного вторгнення було десять доларових мільярдів, то зараз – двоє. Паралельно з фінансовими можливостями олігархи втратили медійний вплив. Після початку повномасштабного вторгнення В.Зеленський підписав указ про об'єднання майданчиків різних телеканалів для продукування єдиного телемарафону. Це позбавило олігархів можливості просувати свій порядок денний. Окрім цього, як зазначає видання, власні політичні інтереси для олігархів стали й досі є невинуватими: народ об'єднався перед лицем загрози, а проводити в цей час якусь свою гру – і аморально, і не має перспектив. Користуючись фактичним послабленням олігархів, українська влада намагається перекроїти політично-правову систему, пише NYT.

Говорячи про репресивний потенціал держави, Юрій Мацієвський зазначає, що він є доволі низьким. Зокрема дослідник наголошує, що три хвили непридушених масових протестів – проти комуністів 1990-го, проти «вкрадених» виборів 2004-го і проти насилля з боку влади у 2014-го – цьому доказ. За словами Ю. Мацієвського, те, що спецслужби та військові залишилися осторонь в усіх трьох випадках, свідчить про нездатність вищих посадових осіб ефективно контролювати силові структури.

В період же повномасштабної війни, окрім очевидної активізації та посилення ролі правоохоронних органів у зв'язку російською агресією, спостерігається й посилення контролю за силовими структурами з боку Офісу президента. За словами журналістів «Української правди», такий контроль передовсім пов'язаний із Олегом Татаровим, який зумів вибудувати під президента забуту

ще з часів пізнього Кучми силову вертикаль, де під єдиним центром контролю опинились майже всі правоохоронні відомства одразу. В публікації журналістів йдеться, що ніколи в історії України не було настільки впливової людини. Завжди різні силові відомства орієнтувались на різні групи впливу. А зараз усі вписані в одну вертикаль влади під Татаровим: і слідство, і нагляд, і частково суди (Романюк, Кравець, 2023). Своєю чергою журналісти ГО «Громадське» виявили, що, окрім монополізації силового блоку ОП, Татаров також створив мережу, яка здатна закривати невідповідні для влади справи. Журналісти знайшли всіх, хто захищав дисертації під керівництвом або опонуванням Татарова за період після 2014 року, коли він пішов із влади, та до серпня 2020-го, коли повернувся до влади вже як заступник Андрія Єрмака. У своєму розслідуванні журналісти висловили припущення, що зв'язок між Татаровим та підзахисними науковцями є системним, а не випадковим. Тому, на думку журналістів, «є підстави підозрювати, що ця неформальна мережа Татарова служитиме владі, щоб розв'язати ще не одну делікатну справу» (Лукаш, 2024).

До повномасштабної війни Ю. Мацієвський зазначав, що українські еліти, на відміну від західних та східних, – фрагментовані. Ця фрагментація, разом із регіональними та ідеологічними поділами, не сприяє формуванню об'єднаної еліти, що є важливою ознакою для будь-якого політичного режиму. За словами дослідника, коли різні групи еліт змагаються за вплив і ренту, то жодна з них не може монополізувати владу. Окрім цього, на думку дослідника, інституціалізована монополія на владу є ще більше обмеженою через слабкість «партії президента».

Попри те, що вперше в історії української політики керівна партія «Слуга народу» має більшість у парламенті й не потребує об'єднання з іншими силами для формування коаліції, все ж вона залишається доволі слабкою й несамостійною. На початку роботи парламенту дев'ятого скликання у фракції «Слуга народу» було 254 народні депутати. Зараз у «Слузі народу» де-юре 235 парламентарів. Однак, за словами журналістів онлайн-медіа «Українська правда», регулярно приходять на засідання й активно голосують орієнтовно 170-180 нардепів. Решта або відкрито відколосалась, як, наприклад, 17 депутатів групи Разумкова, або демонструє прихований саботаж, регулярно пропускаючи засідання парламенту (Романюк, Страшкуліч, 2024). Про слабкість партії влади говорить також той факт, що попри заявлену монобільшість, для ухвалення законів «Слузі народу» потрібно «домовлятися» із іншими фракціями та групами. До прикладу, за законопроект про мобілізацію проголосували 192 депутати «Слуги народу», що менше від загальної кількості парламентарів цієї фракції. Так, у Верховній Раді фактично сформована «неоголошена коаліція» президентської фракції з кількома олігархічними групами, яка дозволяє проводити через парламент навіть неприємні й важкі норми (Романюк, 2024).

Попри слабкість партії влади та втрату суб'єктності парламенту, в час повномасштабної війни помітне посилення президентської вертикалі. В матеріалі «Української правди» йдеться, що ще від початку каденції парламенту

його суб'єктність сягнула такого низького рівня, що в парламентсько-президентській республіці вага статусу народного депутата зведена майже до нуля. Верховна Рада навіть втратила такі, здавалось, невідчужувані функції, як парламентський контроль над діяльністю Кабінету Міністрів. З моменту повномасштабного вторгнення уряд практично не звітує перед народними депутатами (Романюк, Страшкулич, 2024). Таким чином помітно, що попри слабкість парламенту та партії влади, в Україні вибудувалась система, за якої ОП монополізував владу та має вплив на інші гілки. Політолог Олексій Кошель, зокрема, стверджує, що в Україні утворилась «певна паралельна структура» з п'яти-шести людей, яка в ручному режимі керує державою та має вплив на ухвалення рішень. За словами О.Кошеля, серед цих людей немає ні голови Верховної Ради, ні секретаря РНБО, ні керівника уряду (Одінцова, 2024).

За словами Ю. Мацієвського, окрім структурних чинників, які стримують рух України до авторитаризму, існують й інституційні та соціокультурні. До інституційних належать напівпрезидентська форма правління та усталений гібридний режим, а до соціокультурних – відсутність харизматичних лідерів, об'єднавчої ідеології та досвід трьох хвиль антиавторитарних протестів в Україні.

Згідно з Конституцією, Україна є парламентсько-президентською республікою, де функції формування уряду розділені між президентом та Верховною Радою. Виконавча влада в Україні також розділена між президентом та прем'єр-міністром. За словами Мацієвського Ю., одним із наслідків такої розділеної виконавчої влади є внутрішня нестабільність і слабе представництво, проте конституційний розподіл повноважень між президентом і прем'єр-міністром є бар'єром для концентрації влади в одних руках. Також, за словами дослідника, за незбалансованої напівпрезидентської системи українські президенти часто втручалися в діяльність уряду, зазіхали на незалежність судової влади, намагалися впливати на рішення Генеральної прокуратури та змінювати конституцію у своїх інтересах. Однак ці дії призвели не до встановлення президентської форми правління, а до руйнування принципу верховенства права і занепаду конституціоналізму в Україні. Тому невдалі спроби змінити інституційний дизайн і сконцентрувати владу в одних руках є ознакою слабкості автократів в Україні.

Як було зазначено, в період президентства В.Зеленського, а особливо під час повномасштабної війни з Росією, повноваження президентської вертикалі суттєво розширились. При цьому повнота влади опинилась не в уряді чи одноосібно в президента, а в паралельній владній структурі – Офісу президента. Самого ж главу ОП Єрмака досить часто називають «віцепрезидентом», а функції, які він перебрав на себе під час війни, належать до компетенції Міністерства закордонних справ та прем'єр-міністра. Про розширення повноважень президента та ОП під час війни говорить і той факт, що на посади, зокрема в державні компанії і силові відомства, призначають «своїх людей», які підконтрольні Офісу президента (Тороп, Хоменко, 2023).

Крім цього, про розширення ролі президента в політичному житті говорить також той факт, що за перше півріччя повномасштабної війни з Росією було видано близько 300 президентських указів, які, зокрема, стосувалися безпосередньо впровадження воєнного стану, формування територіальної оборони, проведення мобілізації, стратегічного управління Збройними силами тощо (Доронцева, 2022).

Що важливо, традиційно в українській політиці роль запобіжника під час розширень повноважень президента виконував парламент. Зокрема в період президентства Кучми та Януковича, чий стилі управління були доволі авторитарними, Верховна Рада перешкоджала узурпації влади. Так, через посилення інституту президента та фактично виконання функцій виконавчої влади за обох каденцій Леоніда Кучми існував конфлікт із Верховною Радою. Під час каденції Віктора Януковича він мав вплив як на уряд (завдяки безпосередній участі в його формуванні), так і парламент — завдяки стабільній більшості. Відтак президент, будучи главою держави, мав ще й формальні можливості керівництва урядом, використовуючи при цьому парламент як інструмент постійного посилення своїх повноважень. Такі дії з узурпації влади призводили до постійних конфліктів із парламентською опозицією, яка протистояла президентській «Партії регіонів» та Комуністичній партії (Кондратенко, 2023: 88-101). У період президентства В.Зеленського, зокрема під час повномасштабної війни, парламент втратив власну суб'єктність і підпорядковується ОП, що дозволяє президенту безпосередньо впливати на процес ухвалення рішень. Своєю чергою опозиція в парламенті дев'ятого скликання є розділеною, а самі ж фракції складаються з декількох підгруп. Показовим також є той факт, що попри слабкість партії влади і потребу постійно «домовлятися» з іншими фракціями та групами для прийняття відповідного законопроекту, кількість опозиційних депутатів така, що може скласти більшість. Однак наразі у Верховній Раді немає людей, здатних стати таким об'єднавчим центром (Романюк, 2024).

Інший інституційний чинник, який не дозволяє скотитись Україні до авторитаризму, – усталений гібридний режим. За словами Ю.Мацієвського, інституціалізована гібридність є системною інституційною пасткою, яка впливає на принцип урядування владних еліт. Дослідник стверджує, що усталений гібридний режим також стримує рух України як до демократії, так і до авторитаризму; доки ця неефективна сукупність інститутів дозволятиме елітам отримувати ренту, вони будуть її підтримувати. Звідси головною тенденцією в динаміці режиму в Україні є гібридизація, тобто розмивання формальних інститутів неформальними, а не зміцнення чи то верховенства права, чи то репресивного потенціалу держави, як було б у випадку демократизації або авторитаризації.

Свідченням вкоріненості гібридного режиму в Україні є той факт, що попри зміну форми правління 1991, 1995, 1996, 2004, 2010 і 2014 років, політичний режим змінився лише один раз – у період із кінця 1980-х до середини 1990-х рр. (Мацієвський, 2020: 55-57). Окрім цього, цінності українців залишаються змішаними, де підтримка демократії існує поруч із запитом на «сильну

руку». Зокрема в цьому дослідженні було виявлено, що в період повномасштабної війни збільшилась як підтримка сильного керівництва (див. рис. 1.), так і демократії як найкращої форми правління (див. рис. 2.). Крім цього, зв'язку між збільшенням підтримки сильного керівництва та менш прихильним ставленням до демократії також немає (див. рис. 11.). Свідченням змішаних цінностей українців є також їхнє уявлення про те, якою має бути взаємодія між державою та індивідом. Протягом усього періоду незалежності України було зафіксовано, що значна частина українців підтримує ідею про те, що держава повинна повністю відповідати за забезпечення кожного індивіда всім необхідним. Таку думку поділяли від 37,6% до 68,2% українців залежно від конкретного року. 2022 року під час повномасштабної війни 40,3% громадян стверджували, що держава повинна забезпечувати індивіда всім необхідним; 2021 року так вважали 37,7% респондентів. Водночас 2022 року 52,7% громадян висловились, що держава повинна забезпечувати людям однакові «правила гри», а надалі людина сама відповідає за те, як ці шанси використає (див. рис. 3.).

Все ж, попри існування в українському суспільстві змішаних цінностей та високий рівень підтримки демократичної системи (63,9% 2022 року), 2022–2024 років зафіксовано зниження рівня демократії в Україні. Так, згідно зі звітом Freedom House, рівень демократії в Україні 2022 року (до вторгнення РФ) мав оцінку 61 зі 100 (*Freedom House, 2022*), 2023 – 50 зі 100 (*Freedom House, 2023*), 2024 – 49 зі 100 (*Freedom House, 2024*).

Одним із соціокультурних чинників, який стримує рух країни до авторитаризму, є відсутність харизматичних лідерів. Особливістю українського суспільства є швидке розчарування в лідерах та інституціях, яке настає протягом року одразу після збільшення рівня довіри. Зокрема, до повномасштабного російського вторгнення «під підтримки» президента зберігався лише протягом одного року (див. рис. 15.). Однак у період повномасштабної війни ця тенденція дещо змінилась, оскільки рейтинг президента не впав протягом року, а надалі залишається високим. 2022–2023 рр. у В.Зеленського зберігається підтримка в понад 70% (79,7% у 2022, 71,7% 2023 р.). Згідно ж із даними опитувань КМІСу, в лютому 2024 р. довіра президенту становила 64% (КМІС, 2024). Помітно, що з часом рівень довіри знижується, однак і надалі залишається високим, що не було характерним для української політики до повномасштабної війни.

Окрім Володимира Зеленського, на роль «харизматичного лідера» могли б претендувати також Валерій Залужний та Кирило Буданов. Згідно з опитуванням КМІСу, в лютому 2024 р. В.Залужному довіряли 94% громадян, Буданову – 66%, що вище ніж у В.Зеленського в зазначений період (КМІС, 2024). Однак такий високий рівень підтримки можна пояснити загалом довірою громадян до Збройних сил. Крім того, В.Залужний і К.Буданов наразі не мають власної політичної сили, що унеможлиблює їхню участь у політиці в період війни.

Другим соціокультурним чинником, який перешкоджає встановленню авторитаризму в Україні, є відсутність об'єднаної ідеології. За словами

Ю. Мацієвського, відраза до комуністичних ідеалів, з одного боку, недовіра до політичних інститутів, з іншого, а також регіональні та релігійні відмінності завадили формуванню об'єднуючої ідеології в Україні. Окрім цього, жодна з ідеологічних течій не змогла об'єднати еліти та суспільство.

Згідно з опитуванням *Info Sapiens*, яке стосувалось сенсу війни з РФ та національної ідеї, в респондентів більше переважають екзистенційні відповіді, ніж ідеологічні (Михайлов, 2024). Так, 63% українців вважають, що Україна наразі воює за свої території, 62% стверджують, що війна триває за незалежність держави. При цьому 61% зазначає, що бойові дії відбуваються за майбутнє для себе та дітей, а за своє життя (сім'ї, родини) – 52%. Національно-ідеологічні відповіді такі: за власну ідентичність (мову, віру, культуру) – 46%, за європейське майбутнє – 34%, за демократію і верховенство права – 25%, як обов'язок перед державою та громадянами – 15%.

Що стосується майбутнього курсу України, то на запитання про україноцентричну-мультикультурну орієнтацію українців респонденти відповідають так: україноцентризм (фокус на власній мові, культурі, традиціях) обрали 53% українців, розгляд можливостей будь-яких компромісів заради єдності країни – 24%, мультикультуралізм – 13%. При цьому жителі західних регіонів значно частіше за всі інші області обирають україноцентричну позицію – 71%. Південні та центральні регіони частіше ніж західні обирають компроміс та мультикультуралізм.

Враховуючи дані опитування, зауважуємо, що навіть у час війни цінності, які мали б об'єднати громадян, називають наступними після екзистенційних питань. Крім цього, бачення майбутнього курсу України відрізняється залежно від регіону. Однак на запитання, чи має Україна програмно сформулювати та затвердити національну ідею, відповіді «так» переважають всі інші – 85%. «Ні» відповіли 4% опитаних (Михайлов, 2024).

Останній соціокультурний чинник, який запобігає встановленню авторитаризму, – досвід трьох хвиль антиавторитарних протестів в Україні. Важко простежити, наскільки в час повномасштабної війни змінився цей чинник, оскільки зараз основною загрозою для українців є російська агресія, а самі мітинги заборонені й можуть грати на руку Росії. Однак успіх трьох найбільших антиавторитарних протестів (акції «Україна без Кучми», Помаранчева революція, Революція гідності) та залученість до двох останніх від 18 до 20 відсотків дорослих громадян (від 5 до 7 мільйонів осіб) може слугувати запобіжником у разі спроби в майбутньому встановити авторитарний режим.

Проаналізувавши чинники, які, на думку Юрія Мацієвського, стримують рух України до авторитаризму, та порівнявши їх із суспільними настроями й діями влади в умовах війни, бачимо такі зміни:

1. Помітно, що як і в довоєнні роки рівень підтримки громадянами уряду та парламенту є низьким. Крім цього, як і до повномасштабної війни з Росією, довіра до цих інституцій традиційно знизилась протягом року після «стрибка» підтримки. Однак попри зниження довіри до уряду та Верховної Ради рейтинг

президента залишається високим. Крім цього, вперше в історію України рейтинг президента не впав протягом одного року, а залишається стабільно високим протягом тривалого проміжку часу, що свідчить про його легітимність. Також про легітимність влади говорить факт існування в суспільстві консенсусу щодо недоцільності проведення виборів в умовах війни. Зокрема, 69% українців вважають, що В.Зеленський має працювати на посаді президента до кінця воєнного стану.

2. В умовах повномасштабної війни збільшився контроль влади над силовими структурами. Зокрема під час президентства В.Зеленського була вибудована силова вертикаль, де під єдиним центром контролю опинились майже всі правоохоронні відомства одразу. Окрім монополізації правоохоронної системи ОП, О.Татаров також створив мережу, яка здатна закривати невідгідні для влади справи.

3. Попри те, що вперше в історії української політики керівна партія «Слуга народу» має більшість у парламенті й не потребує об'єднання з іншими силами для формування коаліції, все ж вона залишається доволі слабкою й несамостійною. Про слабкість партії влади говорить той факт, що на початку роботи парламенту дев'ятого скликання у фракції «Слуга народу» було 254 народні депутати, зараз де-юре 235 парламентарів, а регулярно приходять на засідання й активно голосують – орієнтовно 170–180. Крім цього, попри заявлену мобільність, для ухвалення законів «Службі народу» потрібно «домовлятися» із іншими фракціями та групами. Водночас, попри слабкість керівної партії, помітне посилення ролі президента та утворення монополії на прийняття рішень ОП.

4. Попри те що Україна є парламентсько-президентською республікою, повноваження президентської вертикалі суттєво розширились, а суб'єктність парламенту знизилась. При цьому повнота влади опинились не в уряді чи одноосібно в президента, а в паралельній владній структурі – Офісу президента.

5. Можна стверджувати, що в час повномасштабної війни роль харизматичного лідера належить президентові Володимирі Зеленському. Про це свідчить той факт, що його рейтинг залишається високим протягом двох із половиною років широкомасштабного конфлікту з РФ (79,7% 2022 р., 71,7% 2023 р., 64% 2024 р.).

Водночас деякі чинники, які дослідник виділяв як запобіжники, залишились незмінними.

1. Українське суспільство залишається розділеним. Зокрема в різних частинах України відрізняється підтримка демократії та авторитаризму. Крім цього, попри запровадження воєнного стану та розширення повноважень центральної влади, роль регіонів залишається значущою. Так, експерти НСІД зазначають, що в умовах кризи загальнонаціональних парламентських політичних партій завжди є посилення регіональних партійних проєктів і наразі відбувається переміщення громадської та політичної активності з центру в області.

Крім цього, рівень підтримки регіональних еліт, на відміну від центральної влади, залишається стабільною. Так, і 2023, і 2022 рр. 50% громадян довіряли місцевим елітам.

2. Цінності українців залишаються змішаними: поруч із підтримкою демократії існує запит на «сильну руку», патерналізм поруч із ідеєю невтручання держави в життя індивіда. Також у період повномасштабної війни збільшилась як підтримка сильного керівництва, так і демократії як найкращої форми правління. Крім цього, зв'язку між збільшенням підтримки сильного керівництва та менш прихильним ставленням до демократії також немає. Водночас у період 2022–2024 рр. *Freedom House* зафіксував зниження рівня демократії в Україні з 61 бала до 49.

3. Навіть у час війни в українців немає об'єднавчої ідеології. Зокрема цінності, які мали б об'єднати громадян (мова, віра, культура, демократія, європейське майбутнє тощо), респонденти вказують наступними після екзистенційних питань. Крім цього, бачення майбутнього курсу України відрізняється залежно від регіону. Однак все ж на запитання, чи має Україна програмно сформулювати та затвердити національну ідею, відповіді «так» переважають всі інші – 85%.

4. Попри складність визначення, наскільки змінився цей чинник в умовах війни, успіх трьох найбільших антиавторитарних протестів (акції «Україна без Кучми», Помаранчева революція, Революція гідності) та залученість до двох останніх від 18 до 20 відсотків дорослих громадян (від 5 до 7 мільйонів осіб) може й надалі слугувати запобіжником у разі спроби в майбутньому побудувати авторитарний режим в Україні.

Висновки.

Проаналізувавши вплив повномасштабної війни на ріст авторитарних настроїв в українському суспільстві та посилення запиту на «сильну руку», було виявлено, що запит на сильне керівництво в українському суспільстві посилюється під час кризових періодів. Зокрема за допомогою методу кореляційного аналізу було з'ясовано, що кризові періоди впливають на те, що українці починають гуртуватися навколо владних інституцій, що призводить до зростання рівня довіри громадян. Водночас зростання рівня довіри до інституцій призводить до посилення запиту на «сильну руку».

Важливо, що, попри зростання довіри до інституцій та посилення запиту на «сильну руку» в кризові періоди ставлення до демократії та авторитаризму, готовність поступитися державі частиною власних прав в обмін на добробут щодо забезпечення державою індивіда всім необхідним суттєво не зростали чи зменшувались протягом незалежності. Так, зокрема, провівши кореляційний аналіз було виявлено слабкий та незначущий зв'язок між зростанням запиту на «сильну руку» та зменшенням підтримки демократії. Також, що важливо, попри зростання підтримки сильного керівництва в різні роки, підтримка авторитаризму в ці періоди не збільшувалась, а в час повномасштабної війни є найнижчою за весь період незалежності.

Що стосується соціальних чинників, які можуть свідчити про зростання авторитарних настроїв під час повномасштабної війни з РФ, то вони не лише не зросли під час повномасштабної війни, а й у деяких аспектах знизились.

Під час повномасштабного вторгнення пріоритетність свободи над безпекою зросла. При чому ріст збільшився як порівняно з довоєнними показниками, так і за результатами зіставлення показників 2022 року з 2023. Аналогічно зросла і пріоритетність свободи над рівністю. Однак оцінка українців щодо уявлення про вплив на перебіг свого життя дещо знизилась. Якщо 2020 року за 10-бальною шкалою вона була 6,2, то 2022 року ця оцінка знизилась до 5,8. Проте 2023 року знову підвищилась до 6,0, що близько до довоєнних показників. Також під час повномасштабної війни зросла і сумарна підтримка демократії, а підтримка авторитаризму знизилась. Якщо 2020 року демократію вважали найкращою формою правління 81,9% респондентів, то 2023 – 93%. Рівень підтримки авторитаризму знизився з 19,6% 2021 р. до 9,5%.

Водночас, попри підтримку демократії, серед українців помітний ріст ксенофобії щодо людей іншої національності та росіян, які живуть в Україні. Якщо 2020 року 24,8% українців не бажали жити по сусідству з людьми іншої національності, то 2023 ксенофобне ставлення до росіян, які живуть в Україні, було на рівні 36%, а рівень соціальної дистанції високий. Також загалом зросла й недовіра до людей іншої національності. Якщо 2020 року цій категорії населення довіряли 49,6% респондентів, то 2023 – 34%.

Однак таке ставлення може бути викликане війною та в цілому погіршенням ставлення до Росії, а не проявом авторитарних настроїв. Що важливо, рівень ксенофобії щодо російськомовних в умовах війни знизився порівняно з довоєнними показниками.

Водночас на тлі підтримки демократії та зростання пріоритетності свободи над безпекою в суспільстві тенденції з боку влади протилежні. Зокрема в умовах повномасштабної війни збільшився контроль влади над силовими структурами. Під час президентства В.Зеленського була вибудована силова вертикаль, де під єдиним центром контролю опинились майже всі правоохоронні відомства одразу. Крім цього, попри те, що Україна є парламентсько-президентською республікою, повноваження президентської вертикалі суттєво розширились в умовах війни, а суб'єктність парламенту знизилась. При цьому повнота влади опинились не в уряді чи одноосібно в президента, а в паралельній владній структури – Офісу президента. Цікавим також є той факт, що слабкість партії влади, яка була запобіжником від скочування України до авторитаризму, в умовах війни є навпаки підтвердженням посилення ролі президентської вертикалі та утворення монополії на прийняття рішень Офісу президента.

Зниження рівня суб'єктності парламенту також перегукується з рівнем довіри громадян до цієї інституції – як і в довоєнні роки, рівень підтримки громадянами уряду та парламенту є низьким. Крім цього, як і до повномасштабної війни з Росією довіра до цих інституцій традиційно знизилась протягом року після «стрибка» підтримки.

Однак, попри зниження довіри до уряду та Верховної Ради, рейтинг президента залишається високим. Крім цього, вперше в історії України рейтинг президента не впав протягом одного року, а залишається стабільно високим протягом тривалого проміжку часу (79,7% 2022 р., 71,7% 2023 р., 64% 2024 р.), що свідчить про його легітимність. Також про легітимність влади свідчить факт існування в суспільстві консенсусу щодо недоцільності проведення виборів в умовах війни. Зважаючи на такі дані, можемо стверджувати, що два запобіжники, які стримували рух країни до авторитаризму (низька легітимність влади та відсутність харизматичного лідера), також змінились під час війни.

Водночас деякі чинники, які слугували запобіжниками від скочування України до автократії, залишились незмінними. Зокрема, українське суспільство досі залишається розділеним: у різних частинах України відрізняється підтримка демократії та авторитаризму, а також, попри запровадження воєнного стану та розширення повноважень центральної влади, роль регіонів залишається значущою. Крім цього, рівень підтримки регіональних еліт, на відміну від центральної влади, залишається стабільним. Також у час війни запобіжник у формі змішаних цінностей досі залишається актуальним. Збільшення ж рівня підтримки демократії та відсутність кореляції між посиленням запиту на «сильну руку» й зниженням підтримки демократичної системи дають підстави для оптимізму. Окрім цього, навіть у час війни в українців немає об'єднаної ідеології, що також перешкоджає встановленню авторитаризму. Цінності, які мали б об'єднати громадян (мова, віра, культура, демократія, європейське майбутнє тощо), респонденти опитувань вказують наступними після екзистенційних питань; бачення майбутнього курсу України відрізняється залежно від регіону.

Хоч дії влади з підпорядкування одних гілок влади іншій та монополізація силового блоку виглядають загрозливо, однак соціальних підстав для встановлення авторитаризму в Україні немає. Крім того, маючи великий досвід успішних антиавторитарних протестів, українське суспільство зможе протистояти спробам еліт узурпувати владу.

Бібліографічні покликання

1. А. Любов та ін. 2020. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Київ : Український центр європейської політики. Отримано з: https://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf

2. Доронцева, Є. 2022. Державне регулювання під час війни: як Президент та народні депутати керували країною впродовж перших ста днів воєнного стану. *Вокс Україна*. Отримано з: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijnyu-yak-prezydent-ta-narodni-deputaty-keruvaly-krayinoyu-vprodovzh-pershyyh-sta-dniv-voennogo-stanu/>

3. КМІС 2023. *Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках*. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>

4. КМІС 2023. *Динаміка сприйняття напрямку справ в Україні та довіри до окремих інституцій між травнем 2022 року та жовтнем 2023 року*. Отримано з: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1321&page=1>

5. КМІС 2023. *Ставлення до біженців, внутрішньо-переміщених осіб, до російськомовних громадян та деяких інших категорій населення*. Отримано з: <https://kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1218&page=1>

6. КМІС 2024. *Напрямок справ у країні та довіра політичним, військовим і громадським діячам*. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1368&page=1>

7. КМІС 2024. *Сприйняття потреби у виборах Президента*. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1371&page=1>

8. Кондратенко, О. 2023. Інститут Президента України: динаміка сфер компетенції. *Політичні дослідження*, 5, 87–107. Отримано з: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280391/274726>

9. Лукаш, І. 2024. Наукова павутина: судді, слідчі, поліціанти, які захистили дисертації під керівництвом Олега Татарова. *hromadske.ua*. Отримано з: <https://hromadske.ua/posts/naukova-pavutina-suddi-slidchi-policiyanti-yaki-zahistili-disertaciyi-pid-kerivnictvom-olega-tatarova>

10. Мацієвський, Ю. 2016. *У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014)*. Чернівці: Книги-XXI. Отримано з: https://shron1.chtyvo.org.ua/Matsiievskiy_Yurii/U_pasttsi_hibrydnosti_zygzagy_transformatsii_politychnoho_rezhymu_v_Ukraini_1991-2014.pdf

11. Мацієвський, Ю. 2020. Змішані цінності та суспільні обмеження: чому запит на «сильну руку» не призведе до авторитаризму в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 43–67. Отримано з: <https://doi.org/10.15407/sociology2020.04.043>.

12. Михайлов, Д. 2024. Сенс війни з РФ, національна ідея та майбутній курс України. Що думають українці. *Суспільне*. Отримано з: <https://suspilne.media/737469-sensvijni-z-rf-nacionalna-idea-ta-majbutnij-kurs-ukraini-so-dumaut-ukrainci-opituvanna-dla-novogo-vidliku/>

13. Одінцова, А. 2024. «Управлінський покруч». В Україні «певна паралельна структура» керує державою в ручному режимі – політолог. *NV*. Отримано з: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/za-prezidentstva-zelenskogo-derzhavoyu-v-ruchnomu-rezhimi-keruye-paralelna-struktura-novini-ukrajini-50421594.html>

14. Опора, КМІС 2022. *Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни*. Отримано з: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220817_z.pdf

15. Павленко, І. 2022. Політична система України в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Отримано з: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

16. Резнік, О. 2017. Декларативна авторитарність масової свідомості українців: реальні та фіктивні загрози демократії. *Агора*, 19/20, 26–31. Отримано з: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

17. Резнік, О. 2023. Особливості авторитарних орієнтацій українців під час війни. *Фонд «Демократичні ініціативи»*. Отримано з: <https://dif.org.ua/article/osoblivosti-avtoritarnikh-orientatsiy-ukraintsiv-pid-chas-viyni>

18. Романюк Р., Кравець Р. 2023. Хто такий Олег Татаров та як він опинився на вершині правоохоронної системи. *Українська правда*. Отримано з: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/06/29/7409005/>

19. Романюк Р., Страшкулич А. 2024. Нема Ради. Чи виживе парламент під тиском Банкової. *Українська правда*. Отримано з: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/03/20/7447237/>
20. Романюк, Р. 2024. Опозиція справжня й удавана. Хто може врятувати «монобільшість». *Українська Правда*. Отримано з: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/04/18/7451706/>
21. Соціологічна група «Рейтинг» 2023. *Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні*. Отримано з: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/report_ua_fin.pdf
22. Тороп О., Хоменко С. 2023. Віцепрезидент Єрмак. Як помічник Зеленського став ключовою фігурою в українській владі. *BBC News Україна*. Отримано з: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c976nzm8e8o>
23. Фонд «Демократичні ініціативи» 2022. *День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни*. Отримано з: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-i-yak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni>
24. Центр Разумкова 2022. *День Незалежності України*. Отримано з: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p>
25. Центр Разумкова 2023. *Суспільно-політичні орієнтації громадян України*. Отримано з: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-oriientsatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r>
26. Alexseev, M. A., & Dembitskyi, S. 2024. Geosocietal Support for Democracy: Survey Evidence from Ukraine. *Perspectives on Politics*, 1–23. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/s1537592724000422>
27. Feldman S., Stenner K. 1997. Perceived threat and authoritarianism. *Political psychology*, 741–770. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/3792208?seq=26>
28. Hetherington M., Suhay E. 2011 Authoritarianism, threat, and americans' support for the war on terror. *American journal of political science*, 546–560. Retrieved from: https://www.jstor.org/stable/23024936?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents
29. Meheut, C. 2024. The War Has Reined In Ukraine's Oligarchs, at Least for Now. *The New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2024/01/15/world/europe/ukraine-oligarchs-crackdown.html>
30. Norris P., Inglehart R. 2018. *Cultural backlash: Trump, Brexit, and the Rise of Authoritarian Populism*, Cambridge University Press, New York. Retrieved from: <https://www.pippanorris.com/cultural-backlash-1>
31. Ukraine: Freedom in the World 2022 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2022>
32. Ukraine: Freedom in the World 2023 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>
33. Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024>

References

1. Alexseev, M. A., & Dembitskyi, S. 2024. Geosocietal Support for Democracy: Survey Evidence from Ukraine. *Perspectives on Politics*, 1–23. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/s1537592724000422>

2. Dorontseva, Ye. 2022. Derzhavne rehuliuвання pid chas viiny: yak Prezydent ta narodni deputaty keruvaly krainou vprodovzh pershykh sta dniv voiennoho stanu [State regulation during the war: how the President and people's deputies managed the country during the first hundred days of martial law]. *Vox Ukraine*. Retrieved from: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-prezydent-ta-narodni-deputaty-keruvaly-krainoyu-vprodovzh-pershykh-sta-dniv-voyennogo-stanu/> [in Ukrainian]

3. Feldman S., Stenner K. 1997. Perceived threat and authoritarianism. *Political psychology*, 741–770. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/3792208?seq=26>

4. Fond «Demokratychni initsiatyvy» 2022. *Den Nezalezhnosti Ukrainy: shcho obiednuie ukrainsiv i yak my bachymo peremohu na shostomu misiatsi viiny* [Independence Day of Ukraine: what unites Ukrainians and how we see victory in the sixth month of war]. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednuie-ukrainsiv-i-yak-mi-bachimo-peremohu-na-shostomu-misyatsi-viyni> [in Ukrainian]

5. Hetherington M., Suhay E. 2011. Authoritarianism, threat, and americans' support for the war on terror. *American journal of political science*, 546–560. Retrieved from: https://www.jstor.org/stable/23024936?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents

6. KMIS 2023. *Dynamika doviry sotsialnym instytuttsiam u 2021-2023 rokakh* [Dynamics of trust in social institutions in 2021-2023]. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1> [in Ukrainian]

7. KMIS 2023. *Dynamika spryiniattia napriamku sprav v Ukraini ta doviry do okremykh instytutsii mizh travnem 2022 roku ta zhovtnem 2023 roku* [Dynamics of perception of the direction of affairs in Ukraine and trust in certain institutions between May 2022 and October 2023]. Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1321&page=1> [in Ukrainian]

8. KMIS 2023. *Stavlennia do bizhentsiv, vnutrishno-peremishchenykh osib, do rosiiskomovnykh hro-madian ta deiakykh inshykh katehorii naselennia* [Attitudes towards refugees, internally displaced persons, Russian-speaking citizens and some other categories of the population]. Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1218&page=1> [in Ukrainian]

9. KMIS 2024. *Napriamok sprav u kraini ta dovira politychnym, viiskovym i hromadskym diiacham* [Direction of affairs in the country and trust in political, military and public figures]. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1368&page=1> [in Ukrainian]

10. KMIS 2024. *Spryiniattia potreby u vyborakh Prezydenta* [Perception of the need for presidential elections]. Retrieved from: <https://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1371&page=1> [in Ukrainian]

11. Kondratenko, O. 2023. Instytut Prezydenta Ukrainy: dynamika sfer kompetentsii [Institute of the President of Ukraine: dynamics of spheres of competence]. *Political Studies*, 5, 87–107. Retrieved from: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/280391/274726> [in Ukrainian]

12. Liubov A.ta in. 2020. *Svitove doslidzhennia tsinnosti 2020 v Ukraini* [World Values Survey 2020 in Ukraine]. Kyiv: Ukrainian Center for European Policy. Retrieved from: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS-UA_2020_report_WEB.pdf [in Ukrainian]

13. Lukash, I. 2024. Naukova pavutyna: suddi, slidchi, politsiianty, yaki zakhystyly dysertatsii pid kerivnytstvom Oleha Tatarova [Scientific web: judges, investigators, policemen who defended theses under the supervision of Oleg Tatarov]. *hromadske.ua*.

Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/naukova-pavutina-suddi-slidchi-policiyanti-yaki-zahistili-disertaciyi-pid-kerivnictvom-olega-tatarova> [in Ukrainian]

14. Matsiievskiy, Y. 2016. *U pasttsi hibrydnosti: zygzagy transformatsii politychnoho rezhymu v Ukraini (1991–2014)* [Trapped in hybridity: zigzags of political regime transformations in Ukraine (1991–2014)]. Chernivtsi: Books-XXI. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Matsiievskiy_Yurii/U_pasttsi_hibrydnosti_zygzagy_transformatsii_politychnoho_rezhymu_v_Ukraini_1991-2014.pdf [in Ukrainian]

15. Matsiievskiy, Y. 2020. Zmishani tsinnosti ta suspilni obmezhenia: chomu zapyt na «sylnu ruku» ne pryzvede do avtorytaryzmu v Ukraini [Mixed values and social constraints: why the request for a «strong hand» will not lead to authoritarianism in Ukraine]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 43–67. Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/sociology2020.04.043> [in Ukrainian]

16. Meheut, C. 2024. The War Has Reined In Ukraine's Oligarchs, at Least for Now. *The New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2024/01/15/world/europe/ukraine-oligarchs-crackdown.html>

17. Mykhailov, D. 2024. Sens viiny z RF, natsionalna ideia ta maibutnii kurs Ukrainy. Shcho dumaiut ukraintsi [The meaning of the war with the Russian Federation, the national idea and the future course of Ukraine. What do Ukrainians think?]. *Suspilne*. Retrieved from: <https://suspilne.media/737469-sens-vijni-z-rf-nacionalna-idea-ta-majbutnij-kurs-ukraini-so-dumaut-ukraintsi-opituvanna-dla-novogo-vidliku/> [in Ukrainian]

18. Norris P., Inglehart R. 2018. *Cultural backlash: Trump, Brexit, and the Rise of Authoritarian Populism*, Cambridge University Press, New York. Retrieved from: <https://www.pippanorris.com/cultural-backlash-1>

19. Odintsova, A. 2024. «Upravlinskyi pokruch». V Ukraini «pevna paralelna struktura» kerue derzhavoiu v ruchnomu rezhymi – politoloh [«Management twist». In Ukraine, a «certain parallel structure» manages the state in manual mode - a political scientist]. *NV*. Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/za-prezidentstva-zelenskogo-derzhavoyu-v-ruchnomu-rezhimi-keruye-paralelna-struktura-novini-ukrajini-50421594.html> [in Ukrainian]

20. Opora, KMIS 2022. *Demokratiia, prava i svobody hromadian ta mediaspozhyvannia v umovakh viiny* [Democracy, rights and freedoms of citizens and media consumption in conditions of war]. Retrieved from: <http://surl.li/ufcte> [in Ukrainian]

21. Pavlenko, I. 2022. Politychna systema Ukrainy v umovakh viiny [Political system of Ukraine in conditions of war]. *National Institute of Strategic Studies*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viiny> [in Ukrainian]

22. Reznik, O. 2017. Deklaratyvna avtorytarnist masovoi svidomosti ukraintsi: realni ta fiktyvni zahrozy demokratii [Declarative authoritarianism of the mass consciousness of Ukrainians: real and fictitious threats to democracy]. *Agora*, 19/20, 26–31. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viiny> [in Ukrainian]

23. Reznik, O. 2023. Osoblyvosti avtorytarnykh orientatsii ukraintsi pid chas viiny [Peculiarities of authoritarian orientations of Ukrainians during the war]. «Democratic Initiatives» Foundation. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/osoblivosti-avtoritarnikh-orientatsiy-ukraintsi-pid-chas-viiny> [in Ukrainian]

24. Romaniuk R., Kravets R. 2023. Khto takyi Oleh Tatarov ta yak vin opynyvsia na vershyni pravookhoronnoi systemy. *Ukrainska Pravda* [Who is Oleg Tatarov and how did

he end up at the top of the law enforcement system]. *Ukrainian Pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/06/29/7409005/> [in Ukrainian]

25. Romaniuk R., Strashkulych A. 2024. Nema Rady. Chy vyzyhye parlament pid tyskom Bankovoi [There is no Rada. Will the parliament survive under the pressure of Bankova]. *Ukrainian Pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/03/20/7447237/> [in Ukrainian]

26. Romaniuk, R. 2024. Opozytsiia spravzhnia y udavana. Khto mozhe vriatuvaty «monobilshist» [The opposition is real and fake. Who can save the «monomajority»]. *Ukrainian Pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/04/18/7451706/> [in Ukrainian]

27. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh» 2023. *Nevydymyi klei: doslidzhennia sotsialnoho kapitalu v Ukraini* [Invisible glue: research of social capital in Ukraine]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/report_ua_fin.pdf [in Ukrainian]

28. Torop O., Khomenko S. 2023. Vitseprezydent Yermak. Yak pomichnyk Zelenskoho stav kliuchovoiu fihuroiu v ukrainskii vladi [Vice President Yermak. As Zelenskyi's assistant, he became a key figure in the Ukrainian government]. *BBC News Ukraine*. Retrieved from: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c976nzm8e8o> [in Ukrainian]

29. Tsentrazumkova 2022. *Den Nezalezhnosti Ukrainy* [Independence Day of Ukraine]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p> [in Ukrainian]

30. Tsentrazumkova 2023. *Suspilno-politychni orientatsii hromadian Ukrainy* [Sociopolitical orientations of citizens of Ukraine]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r> [in Ukrainian]

31. Ukraine: Freedom in the World 2022 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2022>

32. Ukraine: Freedom in the World 2022 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2022>

33. Ukraine: Freedom in the World 2023 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>

34. Ukraine: Freedom in the World 2023 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2023>

35. Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024>

36. Ukraine: Freedom in the World 2024 Country Report. *Freedom House*. Retrieved from: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2024>

WAR AND AUTHORITARIANISM: THE REQUEST FOR A «STRONG HAND» IN UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF WAR

Taras Semeniuk ^{a,*}

^aDepartment of National Security and Political Science, The National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine

ABSTRACT

The article analyzed the dynamics of public opinion regarding the demand for a «strong hand» in Ukraine and the likelihood of the country's slide into authoritarianism. Taking as a theoretical basis the hypothesis that during socio-political crises, authoritarian attitudes grow in society, a correlation analysis was conducted to test it. It was found that periods of crisis affect the fact that Ukrainians begin to rally around the institutions of power, which in turn leads to an increase in the level of trust on the part of citizens and, in connection with this, the demand for a «strong hand» increases. The analysis of factors that could indicate the growth of authoritarian attitudes among the population also showed that there are no social grounds for the establishment of authoritarianism in Ukraine. In particular, during a full-scale invasion, the priority of freedom over security increased. At the same time, growth increased both in comparison with pre-war indicators and in comparison with 2022 and 2023. Similarly, the priority of freedom over equality also increased. However, the assessment of Ukrainians regarding the perception of influence on the course of their lives has decreased somewhat, and the level of xenophobia has also increased. At the same time, despite the lack of social grounds for establishing authoritarianism, the tendencies on the part of the authorities are opposite. In particular, in the conditions of a full-scale war, the government's control over the power structures increased, the subjectivity of the parliament decreased, and the full power ended up in the hands of the President's Office. However, other factors that act as safeguards against Ukraine's slide into authoritarianism have remained unchanged. Therefore, although the actions of the authorities look threatening, there are no social grounds for establishing authoritarianism in Ukraine.

ARTICLE INFO**Keywords:**

authoritarianism, authoritarian sentiment, WVS, war, Ukraine

***Corresponding author:**

taras.semeniuk@oa.edu.ua

*ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2342-0963>

Article history:

Received 19.03.2024

Accepted 14.06.2024

Content from this work may be used under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY 4.0). Any further distribution of this work must maintain attribution to the author(s) and the title of the work, journal citation and DOI.